

Ontwikkelen en opvoeden in ongedocumenteerde gezinnen

Ondersteuningsbehoeften van ongedocumenteerde ouders en het huidige aanbod vanuit maatschappelijke organisaties

Inhoud

1.	Conclusies en aanbevelingen	3	4	Ondersteuningsbehoeften van ongedocumenteerde gezinnen	20
1.1	Context en aanleiding	3	4.1	Omstandigheden waarin de kinderen opgroeien	20
1.2	Conclusies van dit onderzoek	4	4.2	Ervaringen met ouderschap van ongedocumenteerde migrantenouders	26
1.3	Aanbevelingen voor het aanvullen en aanscherpen van aanbod en beleid	6	4.3	Ondersteuning bij de ontwikkeling en opvoeding van kinderen	29
1.4	Leeswijzer bij dit rapport	9	4.4	Aanvullende behoeften aan ondersteuning	32
2.	Inleiding	10	4.5	Samenvattend	33
2.1	Context en aanleiding	11	5.	Maatschappelijke organisaties en ondersteuning aan ongedocumenteerde migranten gezinnen	35
2.2	Doel en onderzoeksvragen	13	5.1	Achtergrond en context van gezinnen die ondersteuning vragen bij de maatschappelijke organisaties – inzichten uit de interviews	35
2.3	Onderzoeksaanpak	14	5.2	Ondersteuningsvragen van gezinnen en het aanbod vanuit de maatschappelijke organisaties - inzichten uit de enquête	44
3	Achtergrond: ongedocumenteerde(n) (migrantengezinnen) in Nederland	17	5.3	Ondersteuning bij opvoedings- en ontwikkelingsvraagstukken	45
3.1	Opgroeien in een ongedocumenteerd gezin	17	5.4	Ondersteuningsbehoefte bij opvoeding en ouderschap	47
3.2	Goed ouderschap en opvoedvraagstukken	18	5.5	Samenvattend	48
3.3	Kennis van andere migrantengroepen	19			
			Bronnen		50

1. Conclusies en aanbevelingen

1.1. Context en aanleiding

Ongedocumenteerde migrantengezinnen hebben geen rechtmatig verblijf in Nederland en zijn gedwongen om hun gezinsleven in de marges van de samenleving vorm te geven. De gezinnen lopen, vanwege hun onrechtmatige verblijf, constant het risico om uitgezet te worden. Daarnaast leven de gezinnen vaak in onstabiele en onzekere leefomstandigheden, ontvangen zij weinig emotionele en psychische steun en leven zij vaak in armoede. Voor ouders betekent dit dat zij voortdurend moeten manoeuvreren tussen verschillende, vaak tegenstrijdige eisen: enerzijds willen zij hun kinderen een gevoel van stabiliteit, veiligheid en toekomstperspectief bieden, terwijl zij anderzijds zelf dagelijks te maken hebben met onzekerheid, angst en beperkte toegang tot (basis)voorzieningen.

In beleidsdebatten worden ongedocumenteerden veelal beperkt gerepresenteerd, bijvoorbeeld als arbeiders die zwart werken, als slachtoffers of als mensen met een onrechtmatige juridische status. Ongedocumenteerden met een gezin worden in beleid zelden gezien vanuit de optiek van ouders die kinderen opvoeden. Indien er landelijk of lokaal beleid is ontwikkeld voor ongedocumenteerden, dan is dit zelden tot nooit gericht op ongedocumenteerde migrantengezinnen. Ook onderzoek richt zich vooral op juridische status en uitzetting, en veel minder op de geleefde ervaringen van gezinnen en hun opvoed- en ontwikkelvraagstukken.

Met dit verkennende onderzoek van het Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) beogen wij dit kennishiaat te verkleinen door inzicht te bieden in de situatie van ongedocumenteerde migrantengezinnen, met specifieke aandacht voor de opvoeding en ontwikkeling van kinderen, de ondersteuningsbehoeften van ouders en het bestaande aanbod vanuit organisaties.

Over dit onderzoek

Het doel van dit verkennende onderzoek is inventariseren hoe ongedocumenteerde migrantengezinnen omgaan met de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen, welke uitdagingen zij hierbij ondervinden, welke ondersteuning zij al ontvangen en welke ondersteuning zij nog nodig hebben. De focus ligt op de ervaringen en behoeften van ouders. Als aanvulling zijn ook de perspectieven meegenomen van medewerkers van maatschappelijke organisaties (nietgouvernementele, non-profit, organisaties die opereren in het maatschappelijke middenveld, tussen overheid en informele netwerken in) die ondersteuning bieden aan ongedocumenteerde migrantengezinnen.

De centrale onderzoeksvraag luidt:

Welke uitdagingen ervaren ongedocumenteerde migrantenouders rondom de opvoeding en ontwikkeling van hun kinderen, wat is hun ondersteuningsbehoefte op deze vlakken, en in hoeverre sluit het aanbod van organisaties aan bij deze behoefte?

Het onderzoek heeft een verkennend karakter en het aantal geïnterviewde ouders is beperkt. Om toch een zo zorgvuldig mogelijk beeld te verkrijgen, is gebruikgemaakt van meerdere databronnen (interviews met ouders, interviews met organisaties en een enquête). De bevindingen uit deze verschillende bronnen vullen elkaar aan.

Dit onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met stichting LOS, Vluchtelingen in de Knel, Giving Back Projects en het Wereldhuis Den Haag. Er zijn diepteinterviews afgenomen met zeven ongedocumenteerde ouders (vier moeders en drie vaders). Daarnaast zijn verdiepende interviews gehouden met medewerkers van Vluchtelingen in de Knel, Giving Back Projects en het Wereldhuis Den Haag en is een enquête uitgezet onder deze en andere maatschappelijke organisaties die werken met ongedocumenteerden en zijn aangesloten bij het netwerk van stichting LOS. De ouders zijn geselecteerd via de betrokken organisaties. Dit betekent dat uitsluitend ouders zijn geïnterviewd die in beeld zijn bij een organisatie en een vorm van ondersteuning ontvangen. Ouders die niet bekend zijn bij deze organisaties en mogelijk in nog kwetsbaardere omstandigheden leven, zijn daarmee buiten beeld gebleven. Ook zijn informele initiatieven die niet zijn aangesloten bij het netwerk van stichting LOS niet meegenomen in de enquête.

1.2. Conclusies van dit onderzoek

1.2.1. Uitdagingen bij het gezond opgroeien en opvoeden van kinderen in ongedocumenteerde gezinnen

Ongedocumenteerde ouders en medewerkers van maatschappelijke organisaties schetsen samen een beeld van een leven vol onzekerheid, stress en structurele belemmeringen voor het welzijn en de ontwikkeling van kinderen. Ouders geven in interviews aan dat zij op meerdere levensdomeinen aanzienlijke uitdagingen ervaren, die direct doorwerken in hun rol als opvoeder. Woononzekerheid is een constante bron van stress: gezinnen leven vaak in krappe, tijdelijke en soms onveilige omstandigheden, met weinig privacy en beperkte ruimte voor kinderen om te spelen of zich terug te trekken. Medewerkers van de betrokken organisaties bevestigen deze problematiek en signaleren dat de instabiliteit van huisvesting een grote impact heeft op het gezinsleven en de ontwikkelingskansen van kinderen.

Financieel bevinden ongedocumenteerde gezinnen zich eveneens in een kwetsbare positie. Door het ontbreken van een verblijfsstatus is legaal werk niet mogelijk, waardoor gezinnen afhankelijk zijn van informeel werk met onzekere inkomsten. Armoede is wijdverspreid; ouders kunnen hun kinderen vaak niet voorzien van basisbehoeften zoals gezonde voeding, passende kleding of deelname aan sociale activiteiten. Zowel ouders als medewerkers van de drie onderzochte maatschappelijke organisaties benoemen dat deze bestaansonzekerheid leidt tot emotionele uitputting en spanningen binnen het gezin.

Op het vlak van onderwijs is toegang voor kinderen tot 18 jaar wettelijk geregeld, maar in de praktijk ervaren gezinnen diverse obstakels in het onderwijs. Ouders benoemen lage verwachtingen van onderwijsprofessionals, onderschat-

ting van capaciteiten en onder advisering bij de overgang naar het voortgezet onderwijs. Daarnaast zijn er belemmeringen bij deelname aan buitenschoolse activiteiten door financiële beperkingen en angst voor ontdekking van de ongedocumenteerde status.

Gezondheid vormt een ander belangrijk aandachtspunt. Meerdere ouders geven aan dat hun kinderen ongezonde voeding krijgen, weinig frisse lucht en bewegingsruimte hebben, en dat toegang tot medische zorg vaak wordt gemeden vanwege angst, taalbarrières en onbekendheid met het zorgsysteem. Psychische druk is groot bij zowel ouders als kinderen en uit zich in stress, angst en slaapproblemen.

Wat betreft ouderschap hebben de geïnterviewde ouders heldere idealen: zij willen hun kinderen een veilige, liefdevolle en kansrijke jeugd bieden. Tegelijk botsen deze idealen met de realiteit van uitsluiting, armoede en onzekerheid, waardoor zij niet altijd de emotionele en materiële ruimte hebben om hun opvoedideaal volledig te realiseren.

1.2.2. Ondersteuningsbehoefte bij gezond opgroeien en opvoeden

Uit de interviews met ongedocumenteerde ouders blijkt dat hun primaire ondersteuningsbehoefte ligt bij praktische en materiële ondersteuning. Ouders zoeken vooral hulp bij het voorzien in basisbehoeften zoals kleding, voeding, schoolspullen en deelname aan sociale activiteiten voor hun kinderen. Daarnaast wordt toegankelijke en betrouwbare informatie over rechten en voorzieningen als essentieel gezien, bij voorkeur via vertrouwde personen of organisaties.

Wanneer het gaat om ondersteuning van het ouderschap, geven ouders aan zichzelf in de eerste plaats te zien als capabele opvoeders. Zij uiten weinig expliciete behoefte aan professionele ondersteuning op emotioneel of opvoedkundig vlak voor zichzelf. De hulpvraag richt zich vooral op het verlichten van de omstandigheden die het opvoeden bemoeilijken, zoals bestaansonzekerheid, stress en beperkte toegang tot voorzieningen, en niet op begeleiding in de ouderrol als zodanig.

Tegelijkertijd laten de interviews zien dat er wel degelijk zorgen bestaan over het gezond opgroeien en de ontwikkeling van kinderen. Ouders benoemen spanningen en stress bij hun kinderen, onzekerheid over schoolloopbanen, beperkte mogelijkheden voor ontspanning en sociale contacten, en zorgen over de impact van hun leefomstandigheden op het welzijn van hun kinderen. Deze zorgen worden door ouders echter niet altijd geformuleerd als een expliciete ondersteuningsvraag rondom opvoeding of ontwikkeling.

Medewerkers van maatschappelijke organisaties herkennen dit beeld en signaleren dat er, naast de uitgesproken behoefte aan praktische ondersteuning, vaak ook een latente behoefte lijkt te bestaan aan ondersteuning rond de opvoeding en ontwikkeling van kinderen. Deze behoefte hangt volgens deze medewerkers samen met de langdurige stress, onzekerheid en soms traumatische ervaringen waarmee gezinnen te maken hebben, en met de beperkte mogelijkheden om hier zonder ondersteuning adequaat op te reageren.

1.2.3. Aanbod van maatschappelijke en reguliere organisaties

Het bestaande aanbod voor ongedocumenteerde gezinnen wordt voornamelijk gedragen door maatschappelijke organisaties en informele netwerken. Deze organisaties bieden ondersteuning bij praktische en materiële vragen, zoals toegang tot onderwijs, zorg, voedsel, kleding en informatie over rechten en voorzieningen. Dit aanbod speelt een belangrijke rol in het dagelijks functioneren van gezinnen en in het creëren van basisvoorwaarden voor het opgroeien van kinderen.

Wanneer het gaat om ondersteuning van het ouderschap, bieden maatschappelijke en informele organisaties vooral indirecte steun. Zij fungeren als aanspreekpunt, bieden praktische hulp en informatie en dragen bij aan het verminderen van stress door ouders te ondersteunen bij het navigeren van systemen en voorzieningen. Reguliere organisaties, zoals Ouder- en Kindteams, wijkteams en jeugdzorg, worden door ouders zelf nauwelijks genoemd als bron van ondersteuning in deze rol. Medewerkers van maatschappelijke organisaties geven aan dat ouders vaak terughoudend zijn in het zoeken van formele ondersteuning voor henzelf, mede uit angst en onzekerheid over hun verblijfsstatus.

Op het terrein van opvoeding en ontwikkeling van kinderen bieden maatschappelijke organisaties ondersteuning bij onderwijsdeelname, bijles, toegang tot materiële voorzieningen en in enkele gevallen begeleiding bij zorgvragen. Medewerkers van deze organisaties signaleren dat er regelmatig zorgen bestaan over het welzijn, de ontwikkeling en het psychisch functioneren van kinderen, maar dat deze zorgen niet altijd expliciet door ouders als ondersteuningsvraag worden geformuleerd.

Doorverwijzing naar reguliere voorzieningen voor opvoed- en ontwikkelingsvragen verloopt in de praktijk moeizaam. Dit hangt samen met angst bij ouders, onbekendheid met de doelgroep bij reguliere professionals en het ontbreken van voldoende context- en diversiteitsgevoelige kennis. In de gevallen waarin toegang tot reguliere ondersteuning wel tot stand komt, blijkt dit vaak mogelijk dankzij bemiddeling en ondersteuning vanuit maatschappelijke organisaties of andere vertrouwde tussenpersonen.

1.3. Aanbevelingen voor het aanvullen en aanscherpen van aanbod en beleid

Op basis van de bevindingen uit dit onderzoek formuleren wij zes aanbevelingen voor het aanvullen en aanscherpen van aanbod en beleid op het terrein van het gezond opgroeien en opvoeden van kinderen in ongedocumenteerde migrantengezinnen. Deze aanbevelingen zijn gericht aan beleidsmakers, gemeenten, maatschappelijke organisaties, reguliere organisaties en informele organisaties:

1. Versterk en structureer het aanbod van praktische en materiële ondersteuning

Voor gemeenten en maatschappelijke organisaties en organisaties zoals Stichting Leergeld:

Zorg voor structurele toegang tot basisvoorzieningen (zoals kleding, gezonde voeding, schoolspullen en deelname aan sociale activiteiten) voor ongedocumenteerde gezinnen. Breid bestaande regelingen uit, deel informatie hierover en maak deze expliciet toegankelijk voor gezinnen zonder verblijfsstatus.

- Gezonde voeding en kleding - wanneer ongedocumenteerden geen toegang hebben tot voedsel- en kledingbank in de gemeente: zet in op het verenigen en versterken van informele initiatieven vanuit bijvoorbeeld kerken en moskeeën.
- Gezonde voeding - om zorg te dragen dat kinderen gezonde voeding binnenkrijgen: voorzie als gemeente in warme en gezonde schoolmaaltijden, zodat kinderen in ieder geval één gezonde maaltijd per dag binnenkrijgen. Ook maatschappelijke organisaties kunnen scholen stimuleren om deel te nemen aan het initiatief '**Home - Programma Schoolmaaltijden**'.
- Schoolspullen - momenteel is er voor kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen nog ongelijke toegang tot de ondersteuning van Stichting Leergeld: Om ervoor te zorgen dat alle kinderen, onafhankelijk van in welke stad ze wonen, over de juiste materialen kunnen beschikken voor schoolse, sociale, culturele of sportieve activiteiten, zou Stichting Leergeld in het hele land de ondersteuning aan ongedocumenteerde gezinnen in het beleid op moeten nemen. Vervolgens: nog lang niet alle ongedocumenteerde ouders weten de weg te vinden naar (organisaties die bemiddelen bij toegang tot) de voorzieningen van Stichting Leergeld. Biedt landelijk en lokaal informatie aan sleutelpersonen uit verschillende gemeenschappen over Stichting Leergeld en de voorzieningen die deze aanbiedt. Train deze sleutelpersonen hoe ze aanvragen voor hun achterban kunnen indienen en geef de sleutelpersonen een vergoeding per aanvraag. Naar verwachting zijn er fondsen te vinden die bereid zijn zo een training te vergoeden.

- Deelname aan sociale activiteiten: maak stadspassen en andere voorzieningen voor mensen die met een laag inkomen of in armoede leven toegankelijk voor kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen, zodat ook zij tegen een gereduceerd tarief kunnen sporten, naar musea kunnen gaan en cursussen kunnen volgen.
- Opvang voor peuters: Maak reguliere peuterspeelzalen toegankelijk voor kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen. Op deze manier wordt informele ouder-opvang voorkomen, waar geen toezicht is op kwaliteit en veiligheid.

2. Verbeter informatievoorziening en communicatie

Voor gemeenten, scholen, kerken en moskeeën:

Zet in op actieve voorlichting via vertrouwde kanalen, zodat ouders beter hun weg kunnen vinden in de Nederlandse instituties. Maatschappelijke organisaties zijn nog niet altijd toegankelijk voor alle groepen ongedocumenteerde ouders. Faciliteer daarom als gemeente laagdrempelige voorlichting over rechten, voorzieningen en hulpstructuren op scholen waar kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen komen en in informele organisaties zoals bijvoorbeeld kerken en moskeeën die bezocht worden door ongedocumenteerde ouders. Maak hierbij gebruik van de kennis en ervaring die maatschappelijke organisaties hebben met het werken met ongedocumenteerde gezinnen. Daarnaast bevelen we aan dat de gemeente een sociale kaart opstelt met voorzieningen die toegankelijk zijn voor ongedocumenteerden. In Amsterdam is daar reeds een begin mee gemaakt.

3. Stimuleer samenwerking en kennisdeling tussen formele en informele organisaties

Voor gemeenten en maatschappelijke organisaties:

Faciliteer structureel overleg en samenwerking tussen reguliere instanties, maatschappelijke organisaties en informele organisaties die werken met ongedocumenteerde gezinnen. Bundel krachten om het aanbod beter af te stemmen op de behoeften en om doorverwijzing te vergemakkelijken.

Voor gemeenten: faciliteer de ontwikkeling van een gezamenlijke training voor reguliere instanties, maatschappelijke organisaties en sleutelpersonen uit informele organisaties waarin complexe casussen worden besproken. Tijdens de training kunnen de reguliere instanties, maatschappelijke organisaties en informele organisaties gezamenlijk oplossingen bedenken en routes uitstippelen naar zorgverlening. Vervolgens kunnen de organisaties gezamenlijk knelpunten in doorverwijzing signaleren en oplossingen hiervoor ontwikkelen.

4. Maak reguliere ondersteuning voor gezinnen toegankelijk en sensitief

Voor reguliere organisaties als Ouder- en Kindteams, Wijkteams Jeugd en Gezin, Centrum voor jeugd en gezin, jeugdzorg en maatschappelijk werk:

Ontwikkel een aanbod rondom ouderschap en opvoeding dat aansluit bij de specifieke situatie en leefwereld van ongedocumenteerde migrantengezinnen dat gekenmerkt door verblijfsonzekerheid, institutionele uitsluiting, racisme en discriminatie, een beperkt sociaal netwerk, en mogelijk ervaring met andere normen en praktijken. Investeer in deskundigheidsbevordering, het werken met tolken en sleutelfiguren. Zorg dat professionals kennis hebben van de juridische en sociale context van ongedocumenteerde gezinnen.

5. Zet in op vraaggerichte hulpverlening en uitwisseling tussen ongedocumenteerde ouders onderling

Voor gemeenten, maatschappelijke organisaties, reguliere organisaties en informele organisaties:

Veel wat maatschappelijke organisaties aanbieden aan ongedocumenteerde gezinnen sluit al goed aan bij de hulpvraag van de ouders. Als aanvulling kan er vanuit alle organisaties die contact hebben met ongedocumenteerde gezinnen nog (meer) aandacht besteed worden aan andere onderwerpen die voor deze doelgroep specifiek relevant kunnen zijn, zoals opvoeders ondersteunen in het omgaan met de druk en spanningen die kinderen meemaken, en met institutionele uitsluiting, discriminatie en racisme, en opvoeden in een context die in veel opzichten anders kan zijn dan de context waarin ouders zelf zijn opgegroeid. Ook kunnen organisaties uitwisseling tussen ongedocumenteerde ouders onderling faciliteren. Zo zou uitwisseling over uitdagingen die zij ervaren rondom het gezond opgroeien en opvoeden van hun kinderen en oplossingen die ze vinden, kunnen bijdragen aan het verbeteren van het psychisch welzijn van de ouders.

6. Biedt specifiek gericht op ongedocumenteerde ouders trainingen aan over 'Ouderschap' en 'Opvoeden en begeleiden van kinderen'

Voor gemeenten, reguliere organisaties, maatschappelijke organisaties en informele organisaties:

Bied ongedocumenteerde ouders begeleiding en training waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen enerzijds ondersteuning van het ouderschap en anderzijds ondersteuning rond de opvoeding en ontwikkeling van kinderen.

Ondersteuning van het ouderschap kan zich richten op het erkennen en verlichten van de stress en onzekerheid waarmee ouders leven, en op het versterken van hun draagkracht in het dagelijks opvoeden onder omstandigheden van bestaansonzekerheid en uitsluiting. Dit kan bijvoorbeeld door het faciliteren van laagdrempelige uitwisseling met andere ouders, praktische informatie over opvoeden in de Nederlandse context en het creëren van veilige plekken waar ouders hun zorgen kunnen delen, zonder dat dit direct als hulpverlening wordt gepositioneerd.

Daarnaast is ondersteuning nodig rond de opvoeding en ontwikkeling van kinderen, bijvoorbeeld bij vragen over gedrag, schoolloopbanen, (onderwijs) ondersteuningsbehoeften, psychisch welzijn en deelname aan sociale en vrijetijdsactiviteiten. Deze ondersteuning dient toegankelijk te zijn voor gezinnen zonder verblijfsstatus en kan worden vormgegeven via samenwerking tussen maatschappelijke organisaties, reguliere voorzieningen en informele initiatieven. In dergelijke trainingen zou sensitief en bewust ingespeeld moeten worden op de situatie waarin deze gezinnen zich bevinden, gekenmerkt door onder andere verblijfsonzekerheid, institutionele uitsluiting, racisme en discriminatie, een beperkt sociaal netwerk, en mogelijk ervaring met andere normen en praktijken.

Een praktische insteek van de trainingen, bijvoorbeeld door te starten met informatie over het Nederlandse onderwijs- en zorgsysteem en beschikbare voorzieningen, kan helpen om drempels te verlagen en vertrouwen te wekken. Van daaruit kan, waar nodig, verdere ondersteuning worden geboden, zowel gericht op ouders als op de ontwikkeling van hun kinderen. Samenwerking met informele initiatieven en sleutelpersonen uit de gemeenschap kan het bereik en de effectiviteit van dit aanbod vergroten.

1.4. Leeswijzer bij dit rapport

Dit rapport bestaat uit vijf hoofdstukken. De resterende vier hoofdstukken dienen ter verdieping en onderbouwing van de conclusies aanbevelingen die in dit eerste hoofdstuk gepresenteerd zijn. We doen uitgebreid verslag van welke uitdagingen ongedocumenteerde ouders ervaren rondom de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen, welke ondersteuning zij al ontvangen en welke ondersteuning zij aangeven nog nodig te hebben. Na een inleiding (hoofdstuk 2) over de context, aanleiding en onderzoeksvragen, schetsen we in hoofdstuk 3, op basis van een verkenning van eerder onderzoek, een beeld van wat we al weten van de situatie waarin deze ongedocumenteerde gezinnen zich bevinden. Vervolgens worden de ondersteuningsbehoeften en ervaringen vanuit het perspectief van de door ons geïnterviewde ouders (hoofdstuk 4) en vanuit het perspectief van maatschappelijke organisaties (hoofdstuk 5) uitgebreid besproken, met daarbij ook aandacht voor het huidige aanbod en de bestaande knelpunten.

2. Inleiding

“Ongedocumenteerde kinderen groeien op in onzekerheid. In onzekerheid over de vraag of ze in Nederland mogen blijven, over de financiële situatie van het gezin. Ze zijn onzeker omdat ze buiten de maatschappij staan en ze ouders zien die met name bezig zijn met overleven, waardoor er minder ruimte en aandacht voor kinderen is. Ook leven ze in onzekerheid over hun schoolprestaties, omdat ze voor hun 18e jaar klaar moeten zijn zodat ze een opleiding kunnen volgen. Daarnaast groeien ze op in een onveilige situatie, omdat de ouders vaak trauma's hebben en de kinderen te vroeg volwassen moeten worden. Ze moeten bijvoorbeeld tolken voor hun ouders en daarmee raken ze betrokken bij onderwerpen waar ze te jong voor zijn”.

Citaat van een maatschappelijke organisatie die zich inzet voor ongedocumenteerde migrantengezinnen

Ongedocumenteerde migrantengezinnen hebben geen rechtmatig verblijf in Nederland en zijn gedwongen om hun gezinsleven in de marges van de samenleving vorm te geven. De gezinnen lopen, vanwege hun onrechtmatige verblijf, constant het risico om uitgezet te worden. Daarnaast leven de gezinnen vaak in onstabiele en onzekere leefomstandigheden, ontvangen ze weinig emotionele en psychische steun en leven ze vaak in armoede (Van Osch, 2022; Vollebregt et al. 2023). Voor ouders betekent dit dat zij voortdurend moeten manoeuvreren tussen verschillende, vaak tegenstrijdige eisen: enerzijds willen zij hun kinderen een gevoel van stabiliteit, veiligheid en toekomstperspectief bieden, terwijl zij anderzijds zelf dagelijks te maken hebben met onzekerheid, angst en beperkte toegang tot (basis)voorzieningen.

Doel van het onderzoek

Dit verkennende onderzoek van het kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) richt zich op de situatie van ongedocumenteerde migrantengezinnen, met specifieke aandacht voor de opvoeding en ontwikkeling van de kinderen in deze kwetsbare omstandigheden. We onderzoeken welke vragen en ondersteuningsbehoeften er leven rondom de opvoeding en de ontwikkeling van kinderen in deze gezinnen. Daarnaast onderzoeken we wat het ondersteuningsaanbod is van organisaties die zich inzetten voor ongedocumenteerden, in hoeverre dit aanbod aansluit bij de wensen en behoeften van de gezinnen en in hoeverre er aansluiting wordt gevonden bij het reguliere aanbod aan ondersteuning voor jeugd en gezin.

In dit hoofdstuk gaan we allereerst in op de context en aanleiding voor dit onderzoek. Vervolgens zetten we de hoofd- en deelvragen uiteen en beschrijven we de methodiek die we hebben toegepast voor dit onderzoek.

2.1. Context en aanleiding

In beleidsdebatten worden ongedocumenteerden veelal beperkt gerepresenteerd: als arbeiders die zwart werken, als slachtoffers of mensen met een onrechtmatige juridische status. Yoshikawa (2011) stelt dat ongedocumenteerden met een gezin in beleid zelden worden gezien vanuit de optiek van ouders die kinderen opvoeden. Indien er landelijk of lokaal beleid is ontwikkeld voor ongedocumenteerden, dan is dit zelden tot nooit gericht op ongedocumenteerde migrantengezinnen. In het algemeen richt ook onderzoek onder ongedocumenteerden zich voornamelijk op hun juridische status en de angst om uitgezet te worden. Er is weinig onderzoek gedaan naar ongedocumenteerden die in gezinsverband naar Nederland zijn gekomen. Daarbinnen is er nog minder onderzoek gedaan naar de specifieke en geleefde ervaringen van ongedocumenteerde migrantengezinnen binnen de Nederlandse en Europese context (van Osch 2021). We hebben geen onderzoek gevonden naar de ondersteuningsbehoeften van ongedocumenteerde migrantengezinnen. Met dit onderzoek beogen wij dit kennishiaat op te vullen.

Ongedocumenteerde gezinnen leven in de marges van de samenleving, met beperkte rechten, in armoede en met een voortdurende dreiging van uitzetting. Ook zijn ongedocumenteerde migrantengezinnen uitgesloten van voorzieningen, zoals sociale huurwoningen, sociale zekerheid (zoals kinderbijstand, huur-, zorg, en kindertoeslagen en medisch niet-noodzakelijke zorg). Mede hierdoor ervaren kinderen psychische druk, uitsluiting en soms sociale onveiligheid in de gezinssituatie (Kromhout et al., 2014). Ouders proberen ondanks deze omstandigheden een ‘normaal’ gezinsleven te creëren, maar voelen zich vaak tekortschieten in hun idee van goed ouderschap vanwege de omstandigheden waarin ze leven (Van Osch, 2021).

Het volgende hoofdstuk zal verder ingaan op de omstandigheden waarin kinderen van ongedocumenteerde migrantengezinnen opgroeien en de opvoedvraagstukken waar hun ouders mee te maken krijgen.

De voorzieningen voor ongedocumenteerden (zonder asielachtergrond) staan onder druk, omdat maatschappelijke organisaties en informele organisaties weinig of geen structurele financiering krijgen van overheid en gemeenten. Ze zijn grotendeels afhankelijk van donaties, terwijl de vraag naar hulp blijft groeien. Hierdoor is het steeds moeilijker om voldoende ondersteuning te bieden aan ongedocumenteerde gezinnen. Daarbij komt dat het afgelopen kabinet de strafbaarstelling van illegaliteit heeft doorgevoerd, waardoor de positie van ongedocumenteerden in Nederland nog verder is verslechterd en hun toegang tot voorzieningen verder beperkt kan gaan worden. Hierdoor is het van nog groter belang dat organisaties met de beperkte ruimte en middelen die ze hebben zo goed mogelijk aansluiten bij de behoeften van deze gezinnen. Goede en vroegtijdige begeleiding door en doorverwijzing naar organisaties die adequate ondersteuning kunnen bieden bij de ontwikkeling van kinderen is van belang om een bijdrage te leveren aan het opgroeien van alle kinderen in een veilige situatie. De gezinnen leven veelal in de marges van de samenleving en ondersteuningsvragen komen soms pas op nadat er een vorm van escalatie (schooluitval, huiselijk geweld, uitbuiting) plaats heeft gevonden. Dit onderzoek biedt handvatten aan maatschappelijke organisaties die ondersteuning bieden aan ongedocumenteerde gezinnen om preventiever te kunnen handelen en te anticiperen op opvoedvraagstukken. Dit is in het belang van kinderen en ouders en de samenleving in het algemeen.

Maatschappelijke organisaties in Nederland die ondersteuning bieden aan ongedocumenteerde migrantengezinnen (focus op Amsterdam, Eindhoven, Den Haag).

Er zijn in Nederland verschillende stichtingen die ongedocumenteerde gezinnen ondersteuning aanbieden. Landelijk zijn (een groot deel van) deze organisaties georganiseerd in het Landelijk Ongedocumenteerden Steunpunt (stichting LOS). De ondersteuning aan ongedocumenteerde gezinnen is veelal lokaal georganiseerd en wordt uitgevoerd door één of meerdere maatschappelijke organisaties in de stad, aangevuld met aanbod vanuit informele organisaties zoals bijvoorbeeld kerken en moskeeën. De maatschappelijke organisaties richten zich doorgaans op een brede groep ongedocumenteerden. In sommige gevallen zijn zij specifiek opgericht voor (en soms ook door) groepen ongedocumenteerden met een gezamenlijke taal of eenzelfde land van herkomst en zetten ze zich ook voornamelijk in voor deze doelgroep.

Deze maatschappelijke organisaties bieden verschillende vormen van ondersteuning, maar altijd wordt begeleiding geboden bij het verkrijgen van toegang tot basisrechten. Dit kan onder meer gaan om begeleiding bij het inschrijven van minderjarigen op school, toegang tot medische zorg, gebruikmaken van de voedsel- of kledingbank, juridische hulp en in een enkel geval het bieden van opvang.

Dit onderzoek focust op een drietal steden, Amsterdam, Den Haag en Eindhoven. Ook in deze steden bestaat er een grote diversiteit aan type hulp die maatschappelijke organisaties bieden (o.a. medische hulp, woonvoorzieningen, bescherming tegen uitbuiting, het naleven van mens- en kinderrechten etc.). Ook de groepen ongedocumenteerden waar deze organisaties zich op richten lopen uiteen (o.a. Brazilianen, Filipino's, Mongoliërs, Indonesiërs,

Colombianen, Chilenen, Surinamers, Marokkanen en Turken). In Amsterdam zetten bijvoorbeeld het Amsterdams Solidariteits Komitee Vluchtelingen (ASKV), diverse religieuze instellingen, stichting Fairwork, Stichting !WOON, en Giving back projects zich in voor ongedocumenteerden. In Den Haag zijn dit o.a. het Wereldhuis Den Haag en het Straatconsultaat (belangenbehartigingsorganisatie voor dakloze mensen in Den Haag). In Eindhoven ondersteunen Vluchtelingen in de Knel en Het Jongerenhuis. Ongetwijfeld bestaan er nog meer kleine en grote maatschappelijke organisaties die zich richten op het ondersteunen van ongedocumenteerde gezinnen.

Terminologie

Verschillende typen organisaties

In dit rapport gebruiken wij de term maatschappelijke organisaties voor nietgouvernemente, non-profit, organisaties die opereren in het maatschappelijke middenveld, tussen overheid en informele netwerken in. In de context van dit onderzoek gaat het hierbij specifiek om organisaties die zich richten op praktische ondersteuning en begeleiding van- en belangenbehartiging voor ongedocumenteerde gezinnen. Hierbij vervullen deze organisaties voor deze gezinnen vaak een brugfunctie naar formele, reguliere voorzieningen.

Reguliere organisaties en instanties, zoals Ouder en Kindteams en wijkteams, onderscheiden wij expliciet als aparte categorie vanwege hun formele positie binnen het gemeentelijke stelsel.

Daarnaast verwijzen wij in dit rapport met informele organisaties en initiatieven naar niet geformaliseerde, vaak vrijwilligersgedreven netwerken, zoals kerken, moskeeën en zelforganisaties, die ondersteuning bieden buiten het formele en maatschappelijke organisatielandschap.

Terminologie rond cultuur, diversiteit en migratie

In dit rapport hanteren wij een kritische benadering van begrippen als cultuur, diversiteit, intercultureel en opvoeden in een migratiecontext. Dergelijke termen worden in onderzoek en praktijk veel gebruikt, maar kunnen de indruk wekken dat verschillen in opvoeding, gedrag of ondersteuningsbehoeften vooral cultureel van aard zijn. Daarmee bestaat het risico dat andere, minstens zo bepalende factoren onderbelicht blijven, zoals rechteloosheid, armoede, bestaansonzekerheid, discriminatie, racisme en ongelijke machtsverhoudingen.

Wij gaan er in dit onderzoek van uit dat opvoedpraktijken en ervaringen van ouders en kinderen niet los gezien kunnen worden van hun maatschappelijke en institutionele positie. Wat in dit rapport wordt beschreven als 'opvoeden in een migratiecontext' verwijst daarom nadrukkelijk niet naar het bewegen tussen twee afgebakende of statische culturen, maar naar het opvoeden van kinderen onder omstandigheden van onzeker verblijf, beperkte toegang tot voorzieningen, institutionele uitsluiting, verlies van sociaal netwerk en voortdurende stress. Deze context is bovendien niet eenduidig, maar verschilt per gezin en wordt gevormd door de samenloop van meerdere factoren, waaronder juridische status, sociaaleconomische positie, gender, etniciteit, religie en ervaringen met uitsluiting.

Waar in het rapport gesproken wordt over diversiteitssensitieve of contextgevoelige ondersteuning, bedoelen wij ondersteuning die niet alleen oog heeft voor verschillen in normen, waarden of opvoedpraktijken, maar juist ook voor structurele ongelijkheden en de impact daarvan op het dagelijks leven van gezinnen.

In dit rapport zijn citaten van ouders en professionals zoveel mogelijk letterlijk weergegeven. Respondenten gebruiken daarbij soms termen en formuleringen die in het huidige wetenschappelijke en maatschappelijke debat als verouderd, te statisch of mogelijk stigmatiserend worden beschouwd, zoals verwijzingen naar 'cultuur', 'normen en waarden' of 'de Nederlandse manier van opvoeden'. Wij hebben ervoor gekozen deze citaten niet te bewerken, omdat zij inzicht geven in de taal en het denkkader die in de praktijk worden gehanteerd. Deze terminologie weerspiegelt daarmee de beleving en het perspectief van de respondenten en niet noodzakelijkerwijs het analytische kader van de onderzoekers.

2.2. Doel en onderzoeksvragen

Het doel van dit verkennende onderzoek is: inventariseren hoe ongedocumenteerde migrantengezinnen omgaan met de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen, welke uitdagingen zij hierbij ondervinden, welke ondersteuning zij al ontvangen en welke ondersteuning zij nog nodig hebben. De focus in dit verkennende onderzoek ligt op de ervaringen en behoeften van ouders. Als aanvulling zijn ook de perspectieven meegenomen van personen verbonden aan enkele maatschappelijke organisaties die ondersteuning bieden aan ongedocumenteerde migrantengezinnen. We onderzoeken of er een mogelijke match of kloof bestaat tussen de ondersteuningsbehoeften van ouders enerzijds en het aanbod van organisaties anderzijds. Kennis hierover kan als vertrekpunt dienen voor het aanvullen en aanscherpen van het aanbod en beleid op dit terrein, evenals op mogelijke samenwerking en het bundelen van krachten daarbij. Hierbij valt ook te denken aan partijen met een reguliere taak in ondersteuning bij de ontwikkeling en opvoeding van kinderen, zoals Ouder- en Kindteams, Wijkteams jeugd, Centrum voor Jeugd en Gezin, Stichting Leergeld, jeugdzorg en maatschappelijk werk.

De hoofdvraag van dit verkennende onderzoek is:

Welke uitdagingen ervaren ongedocumenteerde migrantenouders¹ rondom de opvoeding en ontwikkeling van hun kinderen, wat is hun ondersteuningsbehoefte op deze vlakken, en in hoeverre sluit het aanbod van organisaties aan bij deze behoefte?

Voor beantwoording van de hoofdvraag gaan we in op de volgende deelvragen:

1. Hoe zien de omstandigheden eruit waarin ongedocumenteerde migrantenkinderen opgroeien op het gebied van wonen, werken, onderwijs, en vrijetijdsactiviteiten, kwaliteit van sociale relaties binnen en buiten het gezin, lichamelijke gezondheid en psychische gezondheid?
2. In hoeverre kunnen ongedocumenteerde migrantenouders vormgeven aan wat volgens hen 'goed ouderschap' is? Waar schuurt het en wat zijn de oorzaken hiervan?
3. Welke ondersteuning hebben ongedocumenteerde migrantenouders ontvangen van organisaties en in het bijzonder ten behoeve van de opvoeding en ontwikkeling van kinderen en jongeren?
4. Op welke aspecten rondom de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen hebben ongedocumenteerde migrantenouders (nog) behoefte aan ondersteuning?
5. Hoe en in hoeverre sluiten organisaties hierop aan? Op welke manier en in hoeverre vindt hierbij doorverwijzing naar overige hulpverlening/ andere instanties plaats (zoals Ouder- en Kindteams/ Wijkteams jeugd/ Centrum voor jeugd en gezin, stichting Leergeld, Jeugdzorg, maatschappelijk werk)?
6. In hoeverre sluit het aanbod van organisaties aan op de behoefte van ongedocumenteerde migrantenouders?
7. Wat zou er (binnen de beperkingen die bestaan in de wet- en regelgeving) verbeterd moeten worden aan het aanbod om nog beter aan te sluiten bij de ondersteuningsbehoeften van ongedocumenteerde migrantenouders betreffende de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen?

2.3. Onderzoeksaanpak

Voor uitvoering van dit onderzoek werkten we samen met de Stichting Landelijk Ongedocumenteerden Steunpunt (LOS) en met drie maatschappelijke organisaties. Giving back projects in Amsterdam (benaderde zelf de onderzoekers over het onderwerp), Vluchtelingen In de Knel in Eindhoven (uit ons eigen netwerk en bezig met vergelijkbare vragen) en Wereldhuis Den Haag (aangedragen door Stichting LOS). Deze drie organisaties hebben ons in contact gebracht met ongedocumenteerde ouders die we konden interviewen. Daarnaast participeerden medewerkers van deze organisaties in verdiepende interviews over hun praktijkkennis en hun aanbod aan ongedocumenteerde migrantengezinnen. De focus in dit onderzoek ligt dan ook Amsterdam, Eindhoven en Den Haag. Stichting LOS heeft bijgedragen aan het uitzetten van een enquête. Ten slotte hebben alle vier organisaties aan het onderzoek meegewerkt door het leveren van expert feedback op het onderzoeksdesign en op het concept van het eindrapport.

Dit onderzoek bestond uit vier hoofdactiviteiten:

- Ten eerste hebben we een beknopte literatuurstudie uitgevoerd. Het doel van de literatuurstudie was in kaart te brengen welke kennis er de laatste tien jaar is opgedaan over de behoeften van ongedocumenteerde gezinnen in Nederland en het aanbod vanuit organisaties, specifiek over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen in deze gezinnen.
- We hebben verdiepende gesprekken gevoerd met medewerkers van Giving back projects, Vluchtelingen in de Knel en het Wereldhuis Den Haag. In deze gesprekken is verkend welke ondersteuningsbehoeften zij signaleren bij ongedocumenteerde migrantengezinnen, welk ondersteuningsaanbod

zij zelf bieden, tegen welke belemmeringen zij aanlopen in de toegang tot het reguliere hulpverleningscircuit voor deze gezinnen, en welke oplossingsrichtingen en verbetermogelijkheden zij zien voor het versterken van de ondersteuning.

- We hebben zes diepte- interviews met zeven ouders (vier moeders en drie vaders) van ongedocumenteerde gezinnen afgenomen. Doel van de interviews was informatie ophalen over de omstandigheden waarin de migrantenkinderen opgroeien op het gebied van wonen, werken, onderwijs, opvoeding, vrije-tijdsactiviteiten, kwaliteit van sociale relaties binnen en buiten het gezin, lichamelijke gezondheid en psychische gezondheid. We zijn in gesprek gegaan over in hoeverre de ouders vorm kunnen geven aan wat volgens hen ‘goed ouderschap’ is, wat er voor hen schuurt en wat volgens hen de oorzaken hiervan zijn. Ook bespraken we welke ondersteuning door organisaties zij hebben ontvangen op het gebied van de ontwikkeling en opvoeding van het kind/ de kinderen en welke ondersteuning zij wensen te ontvangen.
- We hebben een korte vragenlijst (digitaal) afgenomen bij maatschappelijke organisaties die werken met ongedocumenteerde gezinnen. We hebben de vragenlijst uitgezet onder de achterban van Stichting LOS, te weten onder 39 maatschappelijke organisaties die werken met ongedocumenteerden in Nederland. Van deze organisaties hebben alle 39 de enquête geopend, waarvan 17 organisaties de vragenlijst volledig hebben afgerond. De overige respondenten hebben de enquête deels ingevuld of waren nog bezig ten tijde van de export (18 juli 2025). Deze informatie hebben we niet gebruikt. Via de vragenlijst hebben we informatie opgehaald over hun ondersteuningsaanbod, samenwerking met en doorverwijzing naar andere

hulpverlening of andere instanties en welke behoeften bij gezinnen en hiaten in het aanbod de organisaties signaleren. We hebben de vragen uit de enquête opgesteld aan de hand van een voorgesprek met de stichting LOS, Vluchtelingen in de Knel, Giving back projects en het Wereldhuis Den Haag, aangevuld met informatie uit de literatuurstudie.

Beperkingen van het onderzoek

Dit onderzoek hebben we uitgevoerd in samenwerking met stichting LOS, Vluchtelingen in de Knel, Giving back projects en het Wereldhuis Den Haag. De enquête is voorgelegd aan maatschappelijke organisaties die deel uitmaken van het netwerk van stichting LOS. Hierdoor zijn informele organisaties en initiatieven, die niet zijn aangesloten bij deze landelijke belangenbehartigingsorganisatie, buiten de doelgroep van dit onderzoek gebleven.

De ongedocumenteerde ouders hebben we geselecteerd via de drie genoemde organisaties. Dit betekent dat we uitsluitend ouders hebben gesproken die in beeld zijn bij een organisatie en dus een vorm van ondersteuning ontvangen. Veel ouders zonder verblijfsdocumenten zijn niet bekend bij een organisatie en ontvangen geen hulp bij het verkrijgen van toegang tot basisrechten, waaronder medische zorg en onderwijs voor hun kinderen. Het is mogelijk dat zij zelf de weg weten te vinden naar voorzieningen waar zij recht op hebben. Aannemelijker is echter dat zij nóg meer in de marges van de samenleving leven, dan de ouders die wij gesproken hebben. De drie organisaties die wij gesproken hebben, benoemen allen dat ouders die als nieuwe cliënt bij hen aankloppen niet bekend zijn met de voorzieningen waar zij gebruik van kunnen maken. Vervolgonderzoek zou juist de situatie van deze groep verder in kaart kunnen brengen.

Dit onderzoek heeft een verkennend karakter en we hebben slechts een klein aantal (zeven) ongedocumenteerde ouders gesproken. We hebben ervoor gekozen om deze interviews aan te vullen met gesprekken met de drie organisaties (Vluchtelingen in de Knel, Giving back projects en het Wereldhuis Den Haag) en het uitzetten van de enquête onder maatschappelijke organisaties die zich inzetten voor ongedocumenteerden om op deze manier via verschillende bronnen informatie te krijgen. Opvallend is dat de data elkaar niet tegenspreekt en juist aanvult. We zien dus een hoge mate van consensus. Verder onderzoek zou gewenst zijn waarin een grotere groep ouders wordt gesproken.

3. Achtergrond: ongedocumenteerde(n) (migrantengezinnen) in Nederland

Volgens de laatste schatting leefden er in 2017-2018 tussen de 23.000 en 58.000 ongedocumenteerden, mensen zonder rechtmatig verblijf, in Nederland (Vollebregt et al., 2023; Kromhout et al., 2014). Het aandeel kinderen in deze schatting is onbekend (Kromhout et al., 2014). In dit hoofdstuk beschrijven we, op basis van relevante literatuur, de omstandigheden waarin kinderen uit ongedocumenteerde migrantengezinnen opgroeien. Tevens bespreken we de opvoedkundige vraagstukken waarmee hun gezinnen geconfronteerd worden en bieden we inzicht in de belangrijkste bevindingen uit de literatuur met betrekking tot opvoedondersteuning aan migrantengezinnen.

3.1. Opgroeien in een ongedocumenteerd gezin

De Ombudsman Metropool Amsterdam (2021) heeft in 2021 onderzoek gedaan naar ongedocumenteerden uit diverse gemeenschappen in Amsterdam. Hieruit blijkt dat een van de voornaamste beweegredenen voor ouders om naar Nederland te emigreren de toegang tot goed onderwijs voor hun kinderen is. Zij willen de toekomstkansen van hun kinderen vergroten. De kinderen profiteren van kwalitatief betere onderwijsmogelijkheden en leren Engels, wat in het land van herkomst doorgaans duurder is en van mindere kwaliteit. Hoewel het leven zonder verblijfsvergunning gepaard gaat met beperkte rechten, geven deze ouders aan dat de omstandigheden in Nederland te verkiezen zijn boven

die in hun land van herkomst, ook vanwege de grotere veiligheid voor hun kinderen. In opdracht van Stichting LOS, Defence for Children en de Hogeschool Utrecht voerden Kromhout et al. in 2014 onderzoek uit naar ongedocumenteerde migrantengezinnen in Nederlandse grote steden, met een specifieke focus op Utrecht (Kromhout et al., 2014). Uit dit onderzoek blijkt dat kinderen en jongeren uit deze gezinnen in voortdurende angst leven en psychische druk ervaren vanwege hun onrechtmatig verblijf in Nederland en onzekerheid over hun toekomst. Zij hebben daarbij beperkte toegang tot gezondheidszorg. Hoewel huisartsen toegankelijk zijn, blijkt het verkrijgen van specialistische zorg problematisch. Door hun onrechtmatig verblijf in Nederland bevinden de gezinnen zich veelal in een kwetsbare en krappe woonsituatie (met veel verhuizingen) wat invloed heeft op o.a. de schoolprestaties van kinderen (Kromhout et al., 2014).

Ongedocumenteerde migrantengezinnen hebben geen recht op sociale voorzieningen, waardoor veel gezinnen in armoede leven (Kromhout et al., 2014; Vollebregt et al., 2023). Armoede binnen deze gezinnen leidt ertoe dat kinderen niet kunnen deelnemen aan extra school- en sportactiviteiten; ook zijn kosten van het reizen naar school en schoolbenodigheden een groot probleem. Vaak is er ook een tekort aan geschikte kleding en is er geen geld voor gezond eten. Jongeren boven de 18 jaar zijn uitgesloten van vervolgonderwijs; alleen wie vóór het bereiken van die leeftijd aan een MBO-, HBO- of WO-opleiding is

begonnen, mag deze afronden. Dit leidt tot gevoelens van uitsluiting onder jongeren (Kromhout et al., 2014). In de gemeente Amsterdam en Den Haag zijn initiatieven gestart om de toegang tot hoger onderwijs (HBO en WO) te vergemakkelijken voor ongedocumenteerde jongeren. In deze gemeenten betalen ongedocumenteerden het reguliere inschrijftarief, in plaats van het veel hogere instellingsgeld voor buitenlandse studenten. Verder bieden de opleidingsinstituten ondersteuning bij het aanvragen van een studieverblijfsvergunning, mocht dit tot de mogelijkheden behoren voor de jongeren, en kunnen jongeren een studiefonds voor leefgeld en studiekosten ontvangen.

De kinderen in het onderzoek van Kromhout et al. (2014) geven meestal aan veel steun te ervaren van hun ouders en hun broertjes en zusjes. Toch komt ook naar voren dat de gezinssituatie niet altijd veilig is. Meerdere kinderen hebben geweld binnen het gezin meegemaakt en leven in voortdurende angst om opgepakt te worden, zonder te weten wie zij in vertrouwen kunnen nemen. Kinderen ervaren dat het lastig is om met hun ouders over deze angst te praten.

De kinderen ervaren ook de contacten met leerkrachten op school vaak als ondersteunend (Kromhout et al., 2014). Daarnaast trekken andere mensen en organisaties zich het lot van deze kinderen aan. Zo zijn er initiatieven van burgers, vrijwilligers verbonden aan informele initiatieven en organisaties, andere professionals en medewerkers vanuit maatschappelijke organisaties die geld en goederen doneren, praktische en emotionele steun bieden, een oogje in het zeil houden en acute hulp verlenen als de nood hoog is.

3.2. Goed ouderschap en opvoedvraagstukken

Uit onderzoek van Van Osch (2021) naar ongedocumenteerde migrantengezinnen in België blijkt dat de onzekere situatie van deze gezinnen, in combinatie met negatieve framing vanuit de Belgische overheid en welzijnsorganisaties, leidt tot onvoldoende aandacht voor opvoed- en ontwikkelvragen in deze gezinnen. Van Osch (2021) beargumenteert dat de dreiging van uitzetting ervoor zorgt dat de staat en welzijnsorganisaties ongedocumenteerde migrantengezinnen positioneren als ‘slechte ouders’ en hun kinderen als ‘onschuldig’ en ‘in gevaar’. Tegelijk bepaalt de constante angst voor uitzetting de ruimte die deze ouders hebben om hulp of ondersteuning te zoeken. In deze context wordt het zorgen voor het eigen gezin een dagelijkse struggle: terwijl ouders vaak het gevoel hebben dat ze niet kunnen voldoen aan hun eigen idee van ‘goed ouderschap’ en tekortschieten in de opvoeding van hun kinderen, proberen ze een ‘normaal’ gezinsleven te creëren. Zij houden hun opvoedingstwijfels zo veel mogelijk binnenshuis, omdat aandacht van welzijnsorganisaties ertoe kan leiden dat het gezin in beeld komt van autoriteiten, wat de dreiging van uitzetting wederom vergroot. Hoewel de Belgische context in veel opzichten anders is dan de Nederlandse, verwachtten wij dat de omstandigheden waarin kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen leven en worden opgevoed in Nederland in grote mate overeen zullen komen. Aan de hand van dit onderzoek hopen we daar zicht op te krijgen.

3.3. Kennis van andere migrantengroepen

In tegenstelling tot het beperkte onderzoek naar de opvoeding en ontwikkeling van kinderen in ongedocumenteerde migrantengezinnen, is er wel onderzoek beschikbaar over de uitdagingen die andere ouders met een migratieachtergrond in Nederland ervaren op dit gebied. Deze ouders, zeker de lager opgeleiden onder hen en ouders van de eerste generatie, maken minder vaak gebruik van (preventieve) opvoedondersteuning dan ouders zonder migratieachtergrond. Zij geven vaker aan opvoedproblemen te ervaren en het ouderschap als complexer te beschouwen dan zij vooraf hadden verwacht (Distelbrink & Pels, 2016a; 2009; Pharos, 2019). Veel ouders vertrouwen op steun uit hun eigen netwerk, zoals (groot)ouders, familieleden en vrienden; migrantenouders die recent in Nederland zijn, beschikken echter niet altijd over dergelijke contacten. Daarnaast beschikken migrantenouders soms over minder kennis en ervaring met opvoeden in de Nederlandse context. Zo geeft één op de vijf migrantenouders aan zich meer zorgen te maken over het stellen van regels en grenzen, ongehoorzaamheid en gedragsproblemen bij hun kinderen, vergeleken met één op de tien ouders zonder migratieachtergrond.

Hoewel deze onderzoeksresultaten niet direct betrekking hebben op ongedocumenteerde migrantenouders, kunnen sommige ervan mogelijk ook binnen deze groep spelen, mede gezien hun relatief nog korte verblijfsduur in Nederland. Onderzoek van Bloemen (2019) laat zien dat ouders met een migratieachtergrond geregeld geen medische hulp zoeken wanneer nodig, mede vanwege onvoldoende kennis over hun recht op zorg en angst voor meldingen bij de politie door hulpverleners. Ook zijn gezinnen met een migratieachtergrond ondervertegenwoordigd in preventieve voorzieningen voor jeugd en gezin, mede door een ervaren afstand tot deze voorzieningen, die samenhangt

met taal, institutionele normen, eerdere uitsluiting en ervaren discriminatie (zie ook Distelbrink & Pels, 2016b). Het is mogelijk dat ongedocumenteerde migrantenouders om vergelijkbare redenen eveneens terughoudend zijn in het zoeken van hulp bij opvoedingsvraagstukken.

4. Ondersteuningsbehoeften van ongedocumenteerde gezinnen

In dit hoofdstuk presenteren we de uitkomsten van de interviews met de ongedocumenteerde ouders. De bevindingen schetsen een beeld van de dagelijkse realiteit van deze ongedocumenteerde gezinnen en maken zichtbaar op welke punten zij ondersteuning ontvangen, van wie zij die ondersteuning ontvangen en op welke gebieden ondersteuning volgens hen nog ontbreekt.

We gaan eerst in op de omstandigheden waarin de kinderen uit deze gezinnen opgroeien. Vervolgens doen we verslag van wat de ouders deelden over hun ervaringen met ouderschap en de vanuit verschillende organisaties ontvangen ondersteuning rondom de ontwikkeling van hun kinderen. We sluiten af met de aanvullende ondersteuningsbehoeften die deze ouders hebben benoemd.

4.1. Omstandigheden waarin de kinderen opgroeien

In deze paragraaf bespreken we achtereenvolgens verschillende levensdomeinen, namelijk: wonen, werken, onderwijs, vrije tijd en activiteiten, sociale relaties binnen en buiten het gezin, lichamelijke gezondheid en psychische gezondheid. De uitkomsten laten zien dat de meeste ouders die wij spraken aanzienlijke problemen (hebben) ervaren op vrijwel al deze levensdomeinen. Enkele ouders die al langer in Nederland zijn verkeren op dit moment in een relatief stabiele situatie, terwijl andere ouders die recenter naar Nederland gekomen zijn, zich op meerdere van deze domeinen nog in een erg onzekere en kwetsbare situatie bevinden.

Wonen en leefomstandigheden

Veel gezinnen die wij spraken leven in krappe, tijdelijke en vaak onveilige woonomstandigheden. Soms verblijven gezinnen met meerdere kinderen in één kamer, soms in opvanglocaties zoals hotels. Eén ouder vertelt: *“We slapen met z’n vijven in een kamer van acht vierkante meter, op twee bedden”*.

Ook andere respondenten noemen dat ze langdurig met het hele gezin in één kamer woonden of vaak moesten verhuizen. In sommige gevallen verbleven kinderen uit andere gezinnen tijdelijk bij hen, omdat die geen veilige plek hadden. Huisvesting wordt door meerdere ouders genoemd als een van de grootste zorgen, vooral door hoge kosten en beperkte beschikbaarheid. Uit de meeste interviews blijkt dat woononzekerheid een bron van stress en instabiliteit is voor het hele gezin. Sommige gezinnen wisselen vaak van woonplek, en wonen noodgedwongen in bij kennissen of onbekende mensen die hen onderdak bieden. *“We wonen bij een oudere vrouw, zij is als familie voor ons geworden,”* vertelde een ouder. Tegelijkertijd zijn er zorgen over machtsmisbruik door huisbazen of huisgenoten en angst voor klikken door mensen in de directe omgeving, zoals burens.

Financiën en werken

Ouders zonder verblijfsstatus bevinden zich in een kwetsbare financiële positie doordat zij geen toegang hebben tot legaal werk. Veel ouders die wij spraken verrichten informeel werk, zoals schoonmaken, oppassen of kleine klusjes, maar deze werkzaamheden leveren weinig en onzekere inkomsten op. Sommige ouders ondersteunen daarnaast ook nog familie in het land van herkomst, waardoor de financiële druk verder oploopt.

Doordat zij officieel niet geregistreerd staan, komen ongedocumenteerde gezinnen niet in aanmerking voor voorzieningen als huurtoeslag, kinderbijslag of andere vormen van sociale ondersteuning. Veel gezinnen die wij spraken leven in armoede. De gezinnen ontvangen van de maatschappelijke organisaties Giving back projects, Vluchtelingen in de Knel, het Wereldhuis en initiatieven zoals voedsel- en kledingbanken, ondersteuning bij basisbehoeften zoals voedsel, kleding en vervoer. Eén van de gezinnen krijgt leefgeld van €80 per twee weken, waardoor gezonde voeding of voldoende maaltijden voor het gezin niet altijd mogelijk zijn. We hebben geen contact gehad met gezinnen die buiten het bereik van deze maatschappelijke organisaties vallen en weten daarom niet hoe zij het redden zonder steun op het gebied van voedsel, kleding en/of vervoer.

De voortdurende financiële stress heeft directe gevolgen voor het gezinsleven en de opvoeding. De ouders die wij spraken geven aan dat zij hun kinderen vaak niet kunnen bieden wat zij zouden willen, zoals passende kleding, sociale activiteiten of vakanties. Een moeder probeert dit te verzachten door haar kinderen hoop te bieden op betere tijden in de toekomst. Tegelijkertijd raken ouders door de constante bestaansonzekerheid emotioneel uitgeput, wat hun beschikbaarheid en draagkracht als opvoeder lijkt te verminderen.

Binnen de gezinnen ontstaan spanningen, en kinderen groeien op in een omgeving waarin zorgen over geld, huisvesting en toekomstperspectief voortdurend de sfeer bepalen.

Onderwijs

Alle ouders van kinderen in de basis- of middelbare schoolleeftijd die wij spraken laten hun kinderen naar school gaan, een recht dat in Nederland ook voor kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen gewaarborgd wordt. Een moeder geeft aan dat zij direct heeft uitgezocht hoe ze haar kinderen kon inschrijven: “Ik wist dat mijn kinderen recht zouden hebben op school”, vertelt ze.

De dagelijkse schoolgang van jongere kinderen verloopt vaak relatief soepel. Zo zegt een vader geen problemen te hebben met de basisschool van zijn 6- en 4-jarige. Naarmate de kinderen opgroeien ervaren de ouders meer problemen/hindernissen. Ondanks dat toegang tot onderwijs voor kinderen en jongeren tot en met 18 jaar geregeld is, maken de wat oudere kinderen in het onderwijs toch ook vaak dingen mee die hun motivatie en leermogelijkheden negatief beïnvloeden. Zo vertelden enkele ouders over lage verwachtingen van onderwijsprofessionals, onderschatting van de capaciteiten van hun kinderen en onder advisering bij de overstap naar het voortgezet onderwijs. Ook hoorden we over andere obstakels voor volledige onderwijsdeelname. Zo deed een tienerdochter van een van de respondenten het uitstekend op het vwo, maar zij liep op school tegen praktische en sociale uitdagingen aan: op school moest alles betaald worden met een pinpas, iets wat het gezin niet heeft, omdat ze geen bankrekening kunnen openen. Deze leerling kon dus niet, zoals haar klasgenoten, in de kantine lunchen of kopietjes maken, en vermeed ook schoolfeestjes waarvoor digitaal een bijdrage moest worden geleverd. Dit leverde de dochter

veel stress op. Haar mentor werd door de vader van de situatie op de hoogte gesteld en heeft geprobeerd te helpen, bijvoorbeeld door bepaalde kosten niet in rekening te brengen. Echter de situatie van ongedocumenteerd zijn zorgde er ook voor dat het meisje op andere momenten aan de zijlijn bleef staan. Zo durfde ze niet mee te gaan op schoolkamp naar het buitenland: ze was *“bang dat er 1% kans op problemen was bij de grens”*, aldus haar vader. Uiteindelijk besloot zijn dochter destijds af te zien van een reis met de klas, om elk risico te vermijden, wat haar en haar ouders veel verdriet bezorgde.

Ook vervolgonderwijs na het vo is een punt van zorg. Enkele ouders benoemen dat alleen kinderen die hoog genoeg scoren om naar HAVO of VWO te kunnen, in aanmerking komen voor de hiernaast beschreven studieverblijfsvergunning. Jongeren die daarvoor niet voldoende score hebben niet de mogelijkheid om verblijfsrecht te ontlenen aan hun opleiding. *“Stel je hebt wel veel geleerd, maar je haalt het niveau niet, dan ben je niets waard”*, aldus een moeder over deze regeling. Zij ervaart het als zeer onrechtvaardig dat de toekomst van een kind zo afhangt van de hoogte van toets scores, temeer omdat deze prestaties vaak onder druk staan van de leefomstandigheden waar de kinderen zich in bevinden. Ze vertelt dat kinderen vaak wisselen van huis, wat soms ook betekent dat ze van school wisselen. Ook is er niet altijd voldoende eten. Deze en vele andere omstandigheden wegen zwaar en beïnvloeden uiteraard de concentratie en het welbevinden op school.

Regelgeving rondom deelname aan onderwijs voor ongedocumenteerde jongeren

Ongedocumenteerde jongeren die voor hun 18e jaar aan een MBO-, HBO- of WO-opleiding beginnen, mogen deze opleiding afmaken. Hierbij speelt dat wisselen tussen niveaus op het MBO vaak als nieuwe opleiding wordt gezien, waardoor doorstuderen op het MBO in dat geval wordt belemmerd.

Ongedocumenteerden die na hun 18e jaar aan een vervolgopleiding op HBO of WO beginnen, kunnen ondersteund worden bij het aanvragen van een studieverblijfsvergunning. Veel instellingen bieden deze studenten verlaging voor het wettelijke collegegeld en rekenen niet (het hoge) instellingscollegegeld. In sommige steden, zoals Amsterdam en Den Haag, wordt er ook financiële ondersteuning geboden voor levensonderhoud.

Een belemmering voor het aanvragen van een studieverblijfsvergunning is dat er een machtiging voorlopig verblijf in het land van herkomst aangevraagd moet worden. Dit is niet voor iedere student mogelijk, bijvoorbeeld omdat ze gevaar lopen bij terugkeer naar het land van herkomst, niet beschikken over de juiste reisdocumenten en/of staatloos zijn.

In Amsterdam en Den Haag hebben hogescholen en universiteiten samen met de gemeente een specifiek convenant gesloten waarin afspraken zijn vastgelegd over het verbeteren van de toegang tot MBO-, HBO- en WO-onderwijs voor ongedocumenteerde jongeren. Deze convenanten richten zich onder meer op toelating tot opleidingen, verlaging van financiële drempels, intensieve begeleiding en ondersteuning bij het aanvragen van een studieverblijfsvergunning, met als doel jongeren perspectief te bieden op voortgezet onderwijs en uiteindelijk legalisering van hun verblijf.

Een studieverblijfsvergunning biedt na afronding van de studieruimte voor een zoekjaar waarin de student een baan kan vinden en vervolgens een werkvergunning aan kan vragen. Op deze manier kunnen ongedocumenteerde studenten via hun studie uiteindelijk hun verblijf in Nederland legaliseren.

Tegelijk is het voor scholen moeilijk om tegemoet te komen aan de extra leer- of zorgbehoeften van de kinderen, zo maken we op uit de gesprekken. Zo had de jongste dochter van een gezin vermoedelijk dyslexie, maar een officiële diagnose kon niet worden geregeld, zo werd aan de ouders meegedeeld, omdat er geen zorgverzekering of BSN beschikbaar zou zijn.¹ De instantie waarbij de school hiervoor aanklopte *“schoof het af alsof het niet zo erg was”*, terwijl de leerkrachten zelf probeerden het meisje meer tijd en begeleiding te geven. Uit deze ervaringen blijkt dat er vaak weliswaar welwillendheid is op scholen, maar dat er tegelijk informatie mist over wat er mogelijk is en welke ondersteuning verschillende organisaties daadwerkelijk kunnen bieden. Ten slotte komt uit de gesprekken naar voren dat veel kinderen door achterstanden in de Nederlandse taal en trauma's moeite hebben om volledig mee te komen op school. Een moeder merkt op dat het Nederlandse onderwijssysteem weinig inclusief is voor wie niet *“de standaard achtergrond”* heeft: kinderen die door hun situatie minder makkelijk meekomen belanden volgens haar al snel in een hokje (bijvoorbeeld ADHD), ook zonder officiële diagnose.

Vrije tijd

Over vrijetijdsbesteding buiten school vertellen de ouders minder, maar uit de interviews met ouders komt duidelijk naar voren dat de participatie van kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen hier beperkt is. Veel van deze kinderen kunnen niet meedoen aan activiteiten die voor hun leeftijdsgenootjes vanzelfsprekend zijn, zoals meedoen in sportclubs, uitjes of verjaardagsfeestjes. Oorzaken zijn onder andere geldgebrek, gebrek aan informatie, maar ook terughoudendheid om in contact te komen met officiële instanties vanwege

onzekerheid over procedures en mogelijke gevolgen. Een voorbeeld hiervan is het gezin dat leeft in een hotel. De jonge kinderen van dit gezin willen dolgraag op voetbal of zwemles, maar, naast dat de ouders dit financieel niet kunnen dragen, weten ze niet hoe ze hen zouden moeten inschrijven. *“Ik zou niet weten hoe ik mijn kinderen moet inschrijven voor zwemles of voetbal”* vertelt de vader. Taal speelt hierin een grote rol: sommige organisaties communiceren uitsluitend in het Nederlands of Engels, wat de drempel voor veel ouders verhoogt. De ouders zouden graag zien dat hun kinderen meer sociale contacten op zouden kunnen doen, maar ze voelen zich hierin erg beperkt. Nu spelen de kinderen na school vaak buiten in het park, mede omdat de hotelkamer te klein is om binnen te blijven. Daarnaast spelen de kinderen in het hotel vooral met andere kinderen die ouder zijn en soms agressiever of grover in taalgebruik, wat ouders als zorgelijk ervaren omdat dit niet aansluit bij hun opvoedwaarden.

Ook bij oudere kinderen speelt terughoudendheid om mee te doen aan activiteiten buiten school. De tiener die eerder werd genoemd in relatie tot vervolgonderwijs sprak ook nooit af met vriendinnen na school, uit schaamte en angst dat haar thuissituatie ter sprake zou komen. *“Ze is altijd zenuwachtig als er vragen komen over thuis... daarom heeft ze geen vrienden over de vloer.”* legt haar vader uit. Zijn verhaal laat zien hoe diep sociale isolatie kan ingrijpen in het dagelijks leven van kinderen. Hij benadrukt zijn verdriet hierover: *“Dit meisje, 15 jaar, zij moet van haar leven genieten... ze is al volwassen.”* Hij beseft dat zijn dochter door de onzekere en beperkte leefomstandigheden niet de onbezorgde tienertijd heeft die hij haar gunt.

¹ De ouders zijn onjuist geïnformeerd hierover. Ook voor ongedocumenteerde kinderen kan een officiële diagnose worden aangevraagd.

Dat kinderen uit deze gezinnen minder makkelijk kunnen deelnemen aan sportclubs, hobby's en sociale activiteiten wordt door de ouders ervaren als een groot gemis: juist gezien de moeilijke omstandigheden zouden zij het hun kinderen gunnen om meer te kunnen ontspannen, ergens bij te horen en simpelweg kind te zijn. Het gevolg is dat deze kinderen een beperkt sociaal netwerk hebben en weinig sociale contacten hebben buiten hun eigen gezin. Hierdoor groeien sommige kinderen op in relatieve isolatie.

Sociale relaties binnen het gezin

De ouders met wie wij gesproken hebben proberen ondanks de moeilijke omstandigheden een stabiele en warme gezinssituatie te behouden. In sommige gezinnen lukt dit goed. Zo omschrijft een ouder het gezinsleven als rustig en geeft aan zich *“geen zorgen te maken over de ontwikkeling van de kinderen”*. Een andere ouder vertelt: *“Ik ben heel blij met hoe het nu gaat. Ik zou het [naar Nederland toekomen met de kinderen] zo weer doen”*. Tegelijkertijd blijkt ook uit de interviews dat stress en onzekerheid kunnen leiden tot spanningen binnen het gezin. Eén ouder vertelt hoe de relatie met haar toen 18-jarige dochter verslechterde door voortdurende instabiliteit: *“We kregen steeds vaker ruzie, uiteindelijk is ze uit huis gegaan”*. Ook wordt benoemd dat ouders soms emotioneel minder beschikbaar zijn door depressieve gevoelens of overbelasting. Een vader: *“Het is zo'n stressvolle situatie, dat mijn vrouw soms niet meer weet wat ze moet doen en de controle verliest”*. Ondanks deze uitdagingen benadrukken veel ouders dat ze hun best doen om het gezin bij elkaar te houden en hun kinderen veiligheid te bieden.

Lichamelijke gezondheid

Regelgeving rondom toegang tot medische zorg voor ongedocumenteerde personen

Vanuit het principe dat er geen onderscheid gemaakt mag worden tussen verzekerde en onverzekerde patiënten hebben alle ongedocumenteerden in Nederland recht op medisch noodzakelijke zorg, zoals huisartsenzorg, ziekenhuiszorg, kraamzorg, medicatie, geestelijke gezondheidszorg en in sommige gevallen preventieve zorg (vaccinaties, infectieziektebestrijding) (Richtlijnen Jeugdhulp, z.j.; Centraal Administratie Kantoor). Zorgverleners kunnen de kosten die vallen onder het basispakket terugvragen via het Centraal Administratie Kantoor (CAK).

In enkele interviews geven ouders aan dat de fysieke gezondheid van kinderen in hun gezin onder druk staat door hun leefomstandigheden. Specifiek het gezin dat leeft in een hotel noemt ongezonde voeding, gebrek aan frisse lucht en beperkte bewegingsruimte. Zelf koken is in hun geval niet mogelijk, wat frustrerend is omdat ze gewend zijn vers te koken. Eén van de ouders vertelt: *“Mijn kinderen krijgen bulten op hun lijf, ze eten alleen eten van het hotel, zoals pizza en frikandellen”*. Ook trad chronische verkoudheid en vermoeidheid bij de kinderen op, mede door slechte ventilatie en onregelmatige slaaptijden.

Hoewel ongedocumenteerden in Nederland recht hebben op medisch noodzakelijke zorg, blijkt de toegang tot deze zorg voor hen in de praktijk beperkt. Uit de interviews blijkt dat veel ouders zorg vaak mijden. Preventieve zorg, bijvoorbeeld bij een huisarts, zoeken ze niet op. Bij acute nood weten sommige gezinnen hulp te vinden via maatschappelijke organisaties die richten op ongedocumenteerde gezinnen. Wanneer hulp wel gezocht en gevonden wordt vormen taalbarrières vervolgens vaak een extra obstakel.

Een vader vertelt bijvoorbeeld dat het consultatiebureau ondersteuning weigerde voor zijn dochter met autisme: *“Omdat wij geen Nederlands spraken, mochten we die hulp niet ontvangen”*. Volgens deze vader gaf het consultatiebureau aan dat gezinnen die geen Nederlands spreken met dit soort ondersteuning niet geholpen konden worden. Pas via bemiddeling door een maatschappelijk werkster en een reguliere organisatie die zich richt op jeugd kreeg het gezin toegang tot gespecialiseerde zorg en onderwijs. Daarnaast geven meerdere ouders aan dat zij noodzakelijke medische hulp voor hun kinderen mislopen of uitstellen vanwege het ontbreken van een zorgverzekering. Zo vertellen ouders geen toegang te hebben gevonden tot logopedie of gespecialiseerde zorg voor hun kind en voor zichzelf. Een schrijnend voorbeeld is een moeder die haar baby verloor nadat zij via het Rode Kruis in een particulier ziekenhuis terecht kwam. Volgens haar kreeg zij tijdens de zwangerschap onvoldoende zorg vanwege haar ongedocumenteerde status, wat volgens haar leidde tot het overlijden van haar kind. Nadien kon ze nergens terecht voor psychische hulp of nazorg. In uitzonderlijke gevallen lukt het via informele netwerken toch om zorg te krijgen, doordat in noodgevallen gebruik wordt gemaakt van het verzekeringsnummer van iemand die wel een verblijfsvergunning in Nederland heeft. Deze vormen van hulp zijn echter afhankelijk van persoonlijke contacten en de bereidheid van individuele zorgverleners om te kijken naar manieren om toch de nodige zorg te bieden. Deze ervaringen maken duidelijk hoe groot de kloof is tussen de zorgbehoeften van ongedocumenteerde gezinnen en de beschikbare medische voorzieningen voor deze doelgroep.

Psychische gezondheid

Ouders en kinderen in ongedocumenteerde gezinnen ervaren dagelijks grote psychische druk, vooral door angst voor ontdekking en uitzetting. Een moeder vertelt: *“Soms durf ik de voordeur niet open te doen. Zo bang ben ik dan”*. Zij merkt dat deze angst ook onbewust wordt doorgegeven aan haar kinderen. Ook andere ouders benoemen dat kinderen hun zorgen oppikken en bang zijn dat het gezin misschien het land uit wordt uitgezet. Ouders proberen hun angst vaak te verbergen, om hun kinderen te beschermen tegen de stressvolle realiteit. Zo geeft een moeder aan dat ze haar eigen zorgen rondom haar ongedocumenteerde status zoveel mogelijk buiten de deur hield, zodat haar kinderen *“gewoon kinderen”* konden zijn en zich konden richten op vrienden en activiteiten.

Toch lijkt de ongedocumenteerde situatie vaak directe invloed te hebben op het gedrag en het welzijn van zowel ouders als kinderen. Een deel van de ouders vertelt bijvoorbeeld dat hun kind vanwege de kwetsbare situatie van het gezin het idee heeft extra goed te moeten slagen op school, waardoor zij veel stress en prestatiedruk kunnen ervaren. Daarbij komt dat kinderen onzekerheid en angst ervaren vanwege de situatie van het gezin, wat tot teruggetrokken gedrag kan leiden. Een vader vertelt dat zijn oudste dochter situaties waarin zij zou kunnen falen vermijdt, uit angst zichzelf in een kwetsbare positie te brengen. *“Ze wil geen enkele fout maken”* vertelt hij. Hij ziet hoe verantwoordelijk ze zich voelt en hoeveel moeite het haar kost om te ontspannen. Andere ouders beschrijven hoe, door de spanning thuis, kinderen zich voortdurend zorgen maken, slecht slapen en zich steeds meer terugtrekken uit het sociale leven.

Ouders zelf kampen eveneens met psychische klachten, variërend van depressieve gevoelens en slaapproblemen tot dagelijkse angst. *“Ik vraag me elke dag af wat ik hier doe”* vertelt een moeder. In een ander gezin werd de vader na een verkeersovertreding kort vastgehouden door de politie; sindsdien is zijn vrouw extreem angstig geworden en waarschuwt ze hem voortdurend om op te passen.

De psychische druk reikt verder dan het gezin: angst beperkt ook de zoektocht naar hulp. Sommige ouders mijden contact met officiële instanties, zoals Ouder-kind-teams, Jeugdzorg of consultatiebureaus, uit vrees dat hun ongedocumenteerde status ontdekt wordt. Een vader geeft toe dat hij bepaalde gemeentelijke voorzieningen niet durfde te gebruiken, omdat hij bang was dat zijn gezin in beeld zou komen bij de overheid.

Samenvatting

Uit de interviews komt naar voren dat bijna alle levensdomeinen bij de ongedocumenteerde gezinnen die wij hebben gesproken onder druk staan. De gezinnen wonen vaak tijdelijk, met meerdere gezinsleden, in een krappe ruimte, bij andere mensen in huis of op een andere tijdelijke locatie zoals een hotel. Ouders hebben geen legaal werk, waardoor ze hun inkomsten verdienen uit informeel werk, wat leidt tot onzekerheid en stress. Sommige ouders hebben niet genoeg geld om hun kinderen alles te geven wat ze nodig hebben, zoals kleding en vervoer. Onderwijs is voor kinderen tot een bepaalde hoogte toegankelijk, maar er zijn ook obstakels. Zo hebben kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen volgens een deel van de ouders op school te maken met lage verwachtingen van onderwijsprofessionals en ontvangen ze een te laag schooladvies voor wat ze cognitief aan zouden kunnen. Ook zijn kansen op vervolgonderwijs vaak onzeker en mogelijkheden daartoe soms onbekend.

Ook kunnen deze kinderen vaak niet meedoen met sociale activiteiten van school, omdat er geen mogelijkheden zijn om de kosten daarvan te betalen of uit angst dat instanties hen onderweg staande houden, waarmee het hele gezin in gevaar zou komen. Vrijtijdsbesteding is heel beperkt, omdat gezinnen daar geen geld voor hebben en hen informatie ontbreekt over mogelijke activiteiten. Bovendien speelt ook hier bij inschrijving de angst dat de verblijfsstatus van het gezin aan het licht zou komen. De beperkte vrijtijdsbesteding zorgt er ook voor dat de sociale kring van de ouders en kinderen beperkt blijft. Binnen het gezin proberen ouders te zorgen voor een stabiele thuisbasis. Echter, de fysieke gezondheid van de kinderen en hun ouders staat onder druk vanwege de slechte woonomstandigheden, beperkte en ongezonde voeding. Ook psychisch is de druk groot door onzekerheid en angst, wat zich onder andere uit in stress en slaapproblemen.

4.2. Ervaringen met ouderschap van ongedocumenteerde migrantenouders

Uit de interviews met ongedocumenteerde migrantenouders komt naar voren dat zij ondanks hun kwetsbare situatie heldere ideeën hebben over wat voor hen ‘goed ouderschap’ is. Ze doen er alles aan om dit vorm te geven, maar ze geven ook aan dat er grenzen zijn aan wat voor hen in hun situatie haalbaar is. Tegelijk stellen zij dat zij, ondanks de problemen die zij op sommige vlakken ervaren, geen ondersteuning willen ontvangen rondom opvoeding en ouderschap. Hieronder wordt besproken in hoeverre deze ouders hun ideaalbeeld van goed ouderschap denken te kunnen verwezenlijken, waar dit in de praktijk lijkt te botsen, en welke oorzaken volgens hen ten grondslag liggen aan deze fricties.

Goed ouderschap

Alle ouders in het onderzoek benadrukken dat zij hun kinderen een normale, gelukkige jeugd willen geven. Voor hen betekent dit onder andere: een veilige thuisomgeving, toegang tot onderwijs, goede gezondheidszorg, voldoende ontspanning en het kunnen deelnemen aan alledaagse activiteiten zoals sport of spel. Zo omschrijft een vader goed ouderschap als *“activiteiten kunnen doen en gewoon een normaal leven leiden, naar school gaan, fatsoenlijk eten...”*. Een stabiel gezinsleven, met dagelijkse routines en samen zijn, wordt daarbij als belangrijk gezien. Verschillende ouders geven aan dat ze proberen hun kinderen *“gewoon kind te laten zijn”* ondanks de omstandigheden, zodat de zorgen van de ouders niet op hen drukken.

Ouders ervaren echter meerdere beperkingen en obstakels om hun kinderen te beïden wat ze zouden willen. Naast materiële beperkingen en juridische obstakels ervaren meerdere ouders ook sociale uitsluiting en ongelijke behandeling, wat hun mogelijkheden om goed ouderschap vorm te geven volgens hen verder onder druk zet. Ook ervaringen van racisme en discriminatie kwamen in een deel van de interviews expliciet naar voren. Een alleenstaande moeder beschrijft hoe zij zich stelselmatig gediscrimineerd voelt, door werkgevers, in publieke ruimtes en zelfs bij organisaties die ondersteuning bieden. Ze stelt: *“Dit land doet alsof het inclusief is, maar dat geldt alleen voor mensen met papieren.”*. Tegelijk voelen ouders zich minder vrij om voor hun rechten op te komen, uit angst voor afwijzing of repercussies. De alleenstaande moeder verwoordt het als volgt: veel ongedocumenteerde ouders *“doen alsof ze zich erbij neerleggen”*, ze verdragen uit nood, niet wetende hoe ze hun pijn kenbaar kunnen maken of iets kunnen veranderen. Deze ervaringen en sociale uitsluiting gevoelens van machteloosheid vormen een extra druk op het ouderschap van ongedocumenteerde ouders en kan zo doorwerken in spanningen en stress in het gezin en bij de kinderen.

Waarden en opvoedstrategieën

Meerdere ouders geven aan het belangrijk te vinden om hun kinderen positieve waarden en een sterke werkethiek bij te brengen. Meerdere ouders hechten een groot belang aan onderwijs voor de toekomst van hun kinderen. Zo heeft een moeder haar tienerdochters aangespoord zich volledig op school te richten, terwijl zijzelf voor inkomsten zorgde: *“Je zult niet werken, ik zal het redden, ik zal ons steunen, maar je zult me in ruil daarvoor goede cijfers geven”*. Haar dochters volgen nu een universitaire opleiding en daarnaast combineren ze dit met werk waarin ze andere studenten zonder verblijfsstatus ondersteunen. Een andere moeder stimuleerde haar kinderen vanaf de basisschool elke dag extra te oefenen met de Nederlandse taal en rekenen, in de overtuiging dat een goede basis daarin essentieel is voor succes op school. Haar kinderen gingen naar het gymnasium en stroomden door naar de universiteit. Ook een vader is trots dat zijn oudste dochter op het VWO zit en droomt van een vervolgopleiding als arts. Hij krijgt van leraren te horen: *“Je moet wel een trotse vader zijn, je dochter doet het heel goed”*.

Naast dat deze ouders onderwijs en een sterke werkethiek op zichzelf belangrijk vinden, stimuleren sommige ouders hun kinderen ook te focussen op onderwijs omdat dat voor hen de sleutel is tot een stabiel leven. Zo vertelt een van hen hoe ze haar dochters aanmoedigt alleen te focussen op hun schoolcijfers: *“als het kind of de adolescent het goed doet, met goede cijfers, kunnen ze [instanties in Nederland die ongedocumenteerde mensen het land uit zetten] niets doen”*.

Naast een sterke werkethiek hechten meerdere ouders er aan dat hun kinderen leren om respectvol, behulpzaam en veerkrachtig te zijn. Een moeder heeft haar kinderen van jongs af aan meegegeven iets voor anderen te betekenen en zich *“nuttig te maken voor de maatschappij”*. Dat vertaalt zich in het doen

van vrijwilligerswerk of het helpen van anderen in de gemeenschap. Een andere moeder vertelt samen met haar dochters actief te zijn als vrijwilliger. Ze vindt het belangrijk om anderen te helpen en probeert deze waarde aan haar dochters over te dragen. Een van haar dochters, die zelf inmiddels een verblijfsvergunning heeft, was geschokt toen ze de voortdurende onzekerheid van twee vriendinnen meemaakte vanwege het niet hebben van een verblijfsstatus. Door zelf als vrijwilliger te werken bij een organisatie die zich inzet voor ongedocumenteerde mensen beseft zij hoe bevoorrecht ze zelf inmiddels is.

Een aantal ouders benadrukt ook discipline en zelfredzaamheid als belangrijke waarde in de opvoeding. Zo vertelt dezelfde moeder die haar dochter vrijwilligerswerk liet doen hoe ze haar dochter, die op 18-jarige leeftijd naar Nederland kwam, meteen verantwoordelijkheid bijbracht met huishoudelijke taken. Wanneer de dochter protesteerde dat haar moeder *“zo streng”* was, antwoordde zij: *“Het leven is streng, en ik leer haar dat”*. Uit het interview blijkt dat, voortkomend uit zorg om overleving en toekomstkansen in Nederland, deze moeder haar kind door middel van het bijbrengen van discipline en zelfredzaamheid, wilde voorbereiden op een harde dagelijkse realiteit waarin ze leven.

Ondersteuning bij ouderschap en opvoeding

Opvallend is dat de meeste ouders die wij spraken aangaven geen behoefte te hebben aan professionele hulp, noch op het vlak van ouderschap en hun eigen mentale gezondheid, noch op opvoedkundig gebied. Geen van de geïnterviewden heeft gezocht naar psychologische ondersteuning of advies voor zichzelf en/of voor hun kind(eren) of cursussen die hen ondersteuning zouden kunnen bieden bij de opvoeding. Meerdere ouders vertelden vooral trots te zijn op hoe ze het ouderschap vervullen en hoe hun kinderen zich ontwikkelen, ondanks de moeilijke omstandigheden.

Tegelijk blijkt uit de verhalen wel dat er bij veel ouders zelf wel emotionele uitdagingen spelen, zoals stress en angst en dat sommige ouders wel opvoedvragen hebben. Enkele ouders noemen ook de zorg dat hun kinderen het psychisch zwaar hebben door de onzekere situatie waarin het gezin verkeert. Zo merkte een moeder op dat haar kinderen spanning en angst hebben omdat zij als ouder ongedocumenteerd is. Haar kinderen zijn bang dat hun moeder *“het land wordt uitgezet”*. Dergelijke zorgen van kinderen zijn reëel, maar geen van de ouders gaf aan hiervoor externe hulp gezocht te hebben. Ze proberen dit binnen het gezin op te vangen door erover te praten of de kinderen hoop te geven. Ook proberen ouders de kinderen zoveel mogelijk *“gewoon kind te laten zijn”* en hen niet te belasten met hun eigen problemen.

Een andere uitdaging die enkele ouders noemen is dat hun kinderen blootgesteld worden aan negatieve invloeden vanuit hun omgeving. Zo vertelde een vader dat zijn kinderen bepaalde *“slechte woordjes”* en ongewenst gedrag oppikten van andere kinderen op de plek waar ze wonen. Terwijl de ouders hopen op een verbetering in hun situatie (bijvoorbeeld verhuizing naar een betere woonomgeving), geven zij aan hier op het moment geen specifieke oplossing voor te hebben. Opvoedkundige steun van buitenaf werd ook in zulke gevallen niet opgezocht.

Hoewel ouders zelf meestal een klein netwerk hebben, vinden sommigen wel emotionele steun via contacten met lotgenoten of informele organisaties zoals bijvoorbeeld de kerk. Een moeder vertelt hoe ze via een vrouwengroep in de kerk andere vrouwen helpt die in dezelfde situatie zitten. Eén ouder zegt hierover: *“Ik heb goede contacten opgebouwd. Sommige mensen zijn als ouders voor mij geweest”*. Tegelijkertijd benoemen sommige ouders dat er weinig openheid is binnen de gemeenschap. Zo zegt een van hen: *“Veel moeders praten niet over*

hun problemen. Ze weten niet hoe ze hun pijn moeten uiten". Een ander: *"Ze liegen tegen zichzelf en elkaar over hoe erg het is"*. Ondanks deze terughoudendheid ontstaan via zelforganisaties en kerken soms informele steunnetwerken, maar integratie in het bredere sociale leven lijkt beperkt.

Samenvatting

Ongedocumenteerde migrantenouders geven aan dat zij, ondanks hun moeilijke situatie, hun eigen beeld van 'goed ouderschap' grotendeels kunnen realiseren. Zij bieden hun kinderen liefde, brengen hen normen en waarden bij die zij belangrijk vinden en proberen hun kinderen zoveel mogelijk kansen te geven. Daarbij streven zij ernaar het gezinsleven zo stabiel en normaal mogelijk vorm te geven.

Tegelijkertijd wringt het voor deze ouders op een aantal punten waar het gaat om het vormgeven van de ouderrol en het creëren van een gezonde context voor de ontwikkeling van hun kinderen. Doordat ouders en kinderen geen geldige papieren hebben en daardoor worden uitgesloten van bepaalde voorzieningen, kunnen zij niet voldoen aan basisvoorwaarden zoals het bieden van materiële zekerheid en het zorgen voor maximale gezondheid en gemoedsrust. De interviews laten zien dat ouders wel oplossingen proberen te bedenken, maar tegelijkertijd ervaren dat zij zich bewegen in een samenleving die hen nauwelijks ruimte geeft om het ouderschap vorm te geven zoals zij denken dat goed is voor hun kinderen.

Uiteindelijk lukt het deze ouders grotendeels om hun kinderen liefde te geven en hen gemotiveerd te houden, maar zij worden belemmerd door beperkte toegang tot informatie en voorzieningen. Daarnaast brengen de stress en onzekerheid die gepaard gaan met het leven zonder verblijfsstatus ouders soms in

psychisch kwetsbare situaties, wat het moeilijk kan maken om hun kinderen in de opvoeding de rust en stabiliteit mee te geven die zij zouden willen. Opvallend is dat ouders aangeven geen behoefte te hebben aan professionele hulp op emotioneel of opvoedkundig gebied.

4.3. Ondersteuning bij de ontwikkeling en opvoeding van kinderen

Uit de interviews blijkt dat de ongedocumenteerde gezinnen die wij spraken op verschillende terreinen steun ontvangen van maatschappelijke en informele organisaties. In deze paragraaf bespreken we op welke vlakken deze gezinnen ondersteuning ontvangen, hoe de ondersteuning volgens hen heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van hun kinderen en waar deze nog tekortschiet. Ook gaan we in op welke gevolgen dit heeft voor hun toegang tot onderwijs, zorg en andere basisvoorzieningen en bespreken we waar de ouders zien dat maatschappelijke organisaties hen meer steun zouden kunnen bieden.

Ondersteuning bij leren en toegang tot (vervolg)onderwijs

Een deel van de ouders geeft aan dat hun kinderen van maatschappelijke organisaties hulp kregen bij het schoolse leren en toegang tot (vervolg)onderwijs. Vaak gebeurde dit via informatie over mogelijkheden tot onderwijsparticipatie en het schoolsysteem, bijles aan kinderen of ondersteuning bij het in gesprek gaan met onderwijsprofessionals of een onderwijsinstelling. Deze begeleiding en ondersteuning zorgde ervoor dat meerdere kinderen uit de ongedocumenteerde gezinnen uiteindelijk op school op hun eigen niveau konden presteren. Zo kregen de dochters van een respondent bijlessen via Giving back projects waardoor hun schoolprestaties zodanig verbeterden dat de school, na bemid-

deling vanuit dezelfde maatschappelijke organisatie, hun capaciteiten moest erkennen en hen toeliet tot de HAVO. Met behulp van weer een andere maatschappelijke organisatie (stichting ASKV²) konden beide dochters zich vervolgens na afronding van de HAVO, na een jaar op het HBO, inschrijven voor een universitaire opleiding. Dit voorbeeld laat zien hoe ondersteuning op het gebied van onderwijs, gecombineerd met bemiddeling en begeleiding, de deur naar hoger onderwijs opende voor deze kinderen, wat hen vervolgens uiteindelijk toegang gaf tot een studentenvisum.

Financiële en materiële ondersteuning

Enkele ouders noemen ondersteuning van maatschappelijke organisaties doordat zij hen informeerden over de Stichting Leergeld en hielpen bij het aanvragen van een financiële bijdrage bij deze stichting³. Zo kregen zij geld voor deelname aan activiteiten of schoolspullen voor hun kinderen. Ook andere organisaties bieden materiële ondersteuning aan ongedocumenteerde gezinnen: één ouder vertelt dat hij via een opvangproject af en toe materiële steun kreeg, zoals een cadeaubon voor schoolspullen aan het begin van het schooljaar en een rolstoel voor zijn kind met een beperking. Veel gezinnen leven met zeer beperkte middelen, dus dergelijke bijdragen, hoe klein ook, worden als waardevol ervaren.

2 Stichting ASKV verleent financiële steun aan ongedocumenteerde jongeren, zodat zij zich als internationale studenten kunnen inschrijven voor een HBO- of universitaire opleiding.

3 Belangrijk te vermelden dat de criteria voor Stichting Leergeld verschillen per stad. In sommige steden ondersteunt de Stichting mensen zonder verblijfsvergunning niet.

Ondersteuning bij (toegang tot) zorg

Naast ondersteuning bij onderwijs en financiële en materiele steun is toegang tot (gezondheids)zorg en gespecialiseerde hulp een ander terrein waar ondersteuning vanuit maatschappelijke organisaties voor enkele gezinnen het verschil heeft maakt. Ook op het gebied van gezondheidszorg voorzien maatschappelijke organisaties in belangrijke tekorten. Meerdere ouders kampen met gezondheidsproblemen bij zichzelf en hun kinderen, en toegang tot reguliere zorg is voor hen niet vanzelfsprekend. Zo vertelt een vader die een jonge dochter heeft met autisme, die niet geholpen werd bij het consultatiebureau vanwege gebrek aan beheersing van het Nederlands, dat hij wel gehoor kreeg bij Wereldhuis Den Haag. Via deze organisatie werd het gezin naar de juiste instanties begeleid. Uiteindelijk kwamen er doorverwijzingen naar een reguliere organisatie die kinderen ondersteunt met een beperking. De dochter kreeg een plek bij een specialistische kinderopvang, waar ze nu de begeleiding krijgt die ze nodig heeft. Ook hielp deze maatschappelijke organisatie met het zoeken naar sponsors om kosten voor opvang te dekken en toegang te krijgen tot medische hulp voor het hele gezin, inclusief behandeling van chronische aandoeningen van de ouders zelf. De vader van het gezin benadrukt hoe belangrijk deze steun is: *“Wat deze organisatie doet, is een enorme hulp voor de mensen zonder papieren.”* Zonder die bemiddeling zou zijn dochter waarschijnlijk nog thuis zitten zonder diagnose of passende begeleiding, wat haar ontwikkeling sterk zou hebben belemmerd.

Een andere vader deelt een minder positieve ervaring: hij kreeg met drie jonge kinderen nauwelijks ondersteuning rondom zorg. In reguliere voorzieningen (zoals het wijkteam of jeugdzorg) viel hij buiten de boot door zijn status. *“Eigenlijk krijgen we niet echt hulp”*, antwoordt hij op de vraag of er reguliere organisaties zijn die het gezin ondersteunen bij het gezond opgroeien van hun

kinderen. Vooral na de geboorte van zijn derde kind merkte hij dat er helemaal geen hulp meer was voor zijn gezin. Wel zou Vluchtelingen in de Knel ervoor hebben gezorgd dat de ouders in contact kwamen met een organisatie voor dak- en thuislozen. De vader hoopt dat deze organisatie ervoor kan zorgen dat het gezin een woonruimte krijgt, aangezien ze nu met vijf personen in een hotelkamer van vijf vierkante meter wonen.

Uit de verhalen van de ouders blijkt dat de toegang tot zorg nog erg verschilt en dat veel ouders en ook sommige reguliere en maatschappelijke organisaties niet (volledig) op de hoogte lijken van de mogelijkheden die er wel zijn om ondersteuning op dit vlak te ontvangen. Volgens de wet is het mogelijk voor zorgverleners om basiszorg aan ongedocumenteerden vergoed te krijgen via het CAK, maar kennis hierover lijkt beperkt: *“Mensen weten nog steeds niet goed hoe het zit,”* zo stelt een van de moeders.

Ongelijkheid in (toegang tot) informatie en netwerken

Ondanks dat een deel van de ouders vertelt wel enige toegang te hebben tot (informatie over) ondersteuning op vlakken als onderwijs, financiën en zorg, vertellen andere respondenten juist dat zij nauwelijks informatie hebben en niet worden doorverwezen naar reguliere- of andere maatschappelijke of meer informele organisaties die hen kunnen helpen. Deze ouders kennen de mogelijkheden niet en er is niemand die hen daar wegwijs in maakt; *“Ik weet echt niet hoe dat allemaal gaat”*, aldus een vader. Dit laat zien dat gezinnen soms zijn aangewezen op wat ze zelf te weten komen.

Slechts een ouder is niet op zoek gegaan naar hulp of ondersteuning omdat zij die behoefte niet had. Deze moeder benadrukt dat zij *“nooit steun gehad heeft van een organisatie”* maar alles zelf heeft geregeld.

Zelforganisatie en steun vanuit informele organisaties

Uit de gesprekken met de ouders blijkt ook dat veel ouders behoefte hebben aan eigen regie en het belangrijk vinden hun ervaringen en netwerk met andere ouders in een vergelijkbare situatie te delen. Zo vertelt een moeder hoe ze, toen ze in Nederland aangekomen probeerde te begrijpen *“hoe de maatschappij hier [in Nederland] werkt”*, en binnen de kerkelijke gemeenschap terecht kon voor hulp. Ze wist daardoor precies bij wie ze moest zijn voor specifieke ondersteuning. Zo bouwde zij een sterk ondersteunend netwerk op rondom haar kerk. Deze moeder is nu zelf ook actief in een vrouwenvereniging van de kerk, waar ze informatie met andere ongedocumenteerde vrouwen deelt en hen stimuleert *“uit hun schulp te kruipen”*. Zij begeleidt andere moeders bijvoorbeeld bij het maken van afspraken in het ziekenhuis of bij financiële kwesties, acties die deze vrouwen uit angst zelf niet altijd durven te ondernemen. Deze vorm van informele onderlinge hulp voorziet een deel van de ouders in emotionele steun en praktische kennis die volgens hen elders moeilijk toegankelijk is.

Samenvatting

De bevindingen in deze paragraaf laten zien dat maatschappelijke organisaties en informele organisaties een belangrijke rol spelen in het ondersteunen van ongedocumenteerde gezinnen, vooral op het gebied van onderwijs, financiën en zorg. Wat daarbij opvalt, is dat reguliere instanties zoals gemeentelijke Ouder- en Kindteams, wijkteams of jeugdteams door de geïnterviewden nauwelijks worden genoemd. De meeste ouders lijken zich te bewegen binnen de kring van vertrouwde organisaties en mensen uit het eigen netwerk.

Tegelijkertijd blijkt uit de verhalen dat, wanneer er wél toegang is tot reguliere hulp, dit vaak pas lukt na doorverwijzing via en ondersteuning vanuit maatschappelijke organisaties. Medewerkers van deze organisaties of andere

tussenpersonen die het vertrouwen van gezinnen hebben (bijvoorbeeld een vrijwilliger die meegaat naar de huisarts of een advocaat van een steunpunt.) spelen hierbij een cruciale rol.

Daarnaast wordt duidelijk dat deze ondersteuning niet vanzelfsprekend is. Veel ouders blijven sterk afhankelijk van hun eigen netwerk, waarbij toegang tot hulp vraagt om zowel een netwerk als doorzettingsvermogen van ouders zelf. Directe toegang tot reguliere instanties lukt vaak niet, waardoor gezinnen in kwetsbare posities op verschillende vlakken nog onvoldoende hulp krijgen.

Dit onderstreept de noodzaak van informatievoorziening die beter aansluit bij de behoeften van ongedocumenteerde ouders, evenals het belang van verbeterde afstemming tussen reguliere organisaties, maatschappelijke organisaties en informele organisaties.

4.4. Aanvullende behoeften aan ondersteuning

Om beter aan te sluiten bij hun behoeften, zouden bestaande voorzieningen volgens de ongedocumenteerde migranten ouders die wij spraken op meerdere punten versterkt of aangepast kunnen worden. In deze paragraaf doen we verslag van de behoeften en ideeën die ouders daarover deelden.

Uit de gesprekken met de ouders blijkt dat zij behoefte hebben aan laagdrempelige, toegankelijke informatie over rechten, voorzieningen en hulpstructuren. Veel ouders weten niet waar ze terecht kunnen. Informatievoorziening zou beter afgestemd moeten worden op ouders zonder verblijfsstatus, bijvoorbeeld via centrale informatiepunten, meertalige voorlichting en via scholen, kerken en andere informele organisaties.

Daarnaast geven ouders aan behoefte te hebben aan praktische ondersteuning, met name op het gebied van materiële hulp. Ouders vertellen dat ze hun kinderen niet altijd voldoende kunnen voorzien van basisbehoeften zoals kleding, schoolspullen of deelname aan sociale activiteiten. “Ik kon mijn kinderen niet alles geven wat ze nodig hadden, terwijl ik zag dat ze goede kinderen waren die iets wilden betekenen voor anderen”. Uitbreiding van bestaande regelingen zoals van Stichting Leergeld, of het structureel betrekken van ongedocumenteerde gezinnen bij lokale armoedebestrijdingsprogramma's, zou hier uitkomst kunnen bieden.

Ook op het gebied van gezondheidszorg is verbetering nodig, zo spreekt uit de interviews met de ouders. Ouders ervaren drempels bij het verkrijgen van noodzakelijke zorg, ondanks het recht dat zij daarop hebben. Een moeder vertelt: “Ik moest meer dan tien keer terugkomen voor een onderzoek. Uiteindelijk heb ik het particulier gedaan, maar ik kon het eigenlijk niet betalen”. Een andere ouder zegt: “We hebben hulp nodig om naar de dokter te gaan, zonder steeds te hoeven bewijzen dat je hier mag zijn”. Meer bekendheid over en toepassing van bestaande regelingen en ondersteuning bij het navigeren binnen het zorgsysteem zijn essentieel. Taalondersteuning vormt een ander knelpunt, zo komt naar voren uit de gesprekken met de ouders. Ouders zonder voldoende beheersing van de Nederlandse taal worden soms geweigerd bij hulpinstanties. Taaltoegankelijke hulpverlening zouden standaard moeten zijn, zeker bij jeugdzorg en onderwijs.

Tot slot blijkt informele steun via netwerken zoals kerken andere informele organisaties van grote waarde voor deze gezinnen. Ouders die hier toegang toe hebben, voelen zich beter ondersteund. Het versterken van deze netwerken en het faciliteren van samenwerking met formele instanties kan bijdragen aan betere ondersteuning van gezinnen.

Blijkt dat er binnen de bestaande wet- en regelgeving ruimte is om het aanbod beter te laten aansluiten op de behoeften van ongedocumenteerde ouders. Ouders zouden geholpen zijn met toegankelijke en meertalige informatie over hun rechten en beschikbare ondersteuning, zodat zij beter hun weg kunnen vinden in het systeem. Daarnaast is het van belang dat materiële hulp, zoals schoolspullen of leefgeld, structureel beschikbaar wordt gesteld aan gezinnen zonder verblijfsstatus. Ook de bestaande regelingen voor medische zorg zouden actiever moeten worden bekend gemaakt en toegepast, zodat ouders niet langer noodzakelijke zorg hoeven te mijden. Verder is het essentieel dat hulpverlening standaard taalondersteuning biedt, zodat ouders niet worden uitgesloten vanwege een taalbarrière. Tot slot blijkt steun via netwerken zoals kerken andere informele organisaties van grote waarde. Het versterken van deze netwerken en het faciliteren van samenwerking met formele instanties kan bijdragen aan betere ondersteuning van gezinnen.

4.5. Samenvattend

Kinderen in ongedocumenteerde gezinnen groeien op in omstandigheden die worden gekenmerkt door onzekerheid, materiële krapte en gebrek aan basisvoorzieningen. Ouders hebben geen toegang tot legaal werk en gezinnen leven in armoede, wat leidt tot voortdurende stress en soms instabiliteit binnen het gezin. Dit alles heeft gevolgen voor de gezondheid en het welzijn van kinderen.

Ondanks deze omstandigheden hebben ouders duidelijke ideeën over goed ouderschap. Zij willen hun kinderen een veilige, liefdevolle en kansrijke jeugd bieden, en zetten zich actief in om dit te realiseren. Ze stimuleren hun kinderen op school, brengen hen normen en waarden bij die zij belangrijk vinden en

proberen structuur te bieden in het dagelijks leven. Toch blijkt uit de interviews dat hun opvoedideaal vaak botst met de realiteit. Door financiële beperkingen, uitsluiting van voorzieningen en een gebrek aan stabiele huisvesting kunnen zij niet altijd bieden wat zij wenselijk achten, zoals ontspanning, privacy of toegang tot zorg. De psychische druk van het ongedocumenteerd zijn werkt door in het gezinsleven; kinderen ervaren druk om het goed te doen op school en angst, en ouders voelen zich soms overvraagd of emotioneel uitgeput.

Ondersteuning vanuit maatschappelijke- en informele organisaties speelt een belangrijke rol in het leven van deze gezinnen. Via maatschappelijke organisaties kunnen kinderen toegang tot bijlesprojecten, onderwijs en schoolmaterialen krijgen en gezinnen de nodige medische basiszorg. In enkele gevallen lukt het via deze organisaties om toegang te krijgen tot speciaal onderwijs of begeleiding voor kinderen met extra ondersteuningsbehoeften. Een deel van de ouders vindt steun in lotgenotennetwerken en vrijwilligersinitiatieven via kerken en andere informele organisaties. Deze hulp is vaak incidenteel en afhankelijk van persoonlijke contacten.

De ondersteuningsbehoeften van ouders richten zich vooral op praktische en materiële zaken. Zij hebben dringend behoefte aan stabiele huisvesting, voldoende inkomen, toegang tot zorg en duidelijke informatie over beschikbare hulp. Taal speelt hierin een grote rol: sommige ouders weten niet hoe ze hun kinderen moeten inschrijven voor sport of zwembad, of durven geen hulp te vragen uit angst voor negatieve gevolgen. Opvoedkundige ondersteuning wordt nauwelijks genoemd; ouders voelen zich verantwoordelijk en capabel in hun rol als opvoeder. De hulpvraag richt zich vooral op het verlichten van omstandigheden die het opvoeden bemoeilijken.

Het bestaande aanbod van maatschappelijke organisaties sluit gedeeltelijk aan op deze behoeften. Waar hulp beschikbaar is, maakt die een verschil, bijvoorbeeld op het gebied van onderwijs en incidentele materiële steun. Toch blijven structurele problemen zoals woningnood, armoede en uitsluiting van publieke voorzieningen grotendeels bestaan. Doorverwijzing naar reguliere instanties zoals wijkteams of Jeugdzorg gebeurt nog weinig. Ouders zijn vaak afhankelijk van hun eigen netwerk en initiatief om hulp te vinden. De kloof tussen behoefte en aanbod blijft daarmee bestaan, en veel gezinnen blijven aangewezen op hun eigen veerkracht om hun kinderen zo goed mogelijk te laten opgroeien.

5. Maatschappelijke organisaties en ondersteuning aan ongedocumenteerde migranten gezinnen

In Nederland bieden diverse maatschappelijke organisaties ondersteuning aan ongedocumenteerde migrantengezinnen. Om inzicht te krijgen in de aard van deze ondersteuning, is een enquête uitgezet onder het netwerk van stichting LOS. 39 organisaties hebben de enquête ontvangen en 17 organisaties hebben de enquête volledig ingevuld. Verder hebben we drie verdiepende interviews gehouden met vertegenwoordigers van Giving back projects in Amsterdam, het Wereldhuis in Den Haag en Vluchtelingen in de Knel in Eindhoven. Het doel van deze interviews was de uitkomsten van het vragenlijstonderzoek nader te duiden.

Dit hoofdstuk begint met een uiteenzetting van de vragen die de maatschappelijke organisaties krijgen van gezinnen op de verschillende leefgebieden en de problemen die de organisaties daarnaast signaleren. Vervolgens gaan we in op de ondersteuning die deze organisaties daadwerkelijk bieden, de ondersteuningsbehoefte van ongedocumenteerde migrantengezinnen en de wensen die organisaties hebben voor aanvullend aanbod.

5.1. Achtergrond en context van gezinnen die ondersteuning vragen bij de maatschappelijke organisaties – inzichten uit de interviews

In de verdiepende interviews hebben we de vertegenwoordigers van Giving back projects, Wereldhuis en Vluchtelingen in de Knel gevraagd om uiteen te zetten wat de situatie is van ongedocumenteerde gezinnen die bij hen ondersteuning vragen en welke vragen spelen bij deze gezinnen. Per organisatie schetsen we de situatie.

5.1.1. Giving back projects

Aanbod

Giving back projects is actief in Amsterdam. Ze omschrijven zichzelf als een veilige plek waar onderwijs en zorg samenkomen. Het project biedt een samenhangend aanbod van studiebegeleiding, sociale betrokkenheid, ouderbetrokkenheid, maatschappelijke oriëntatie en zelfredzaamheid, beweging en gezond leven. Het doel is kinderen en jongeren sterk genoeg maken om volwaardig deel te nemen aan de Nederlandse samenleving, op school, op straat en thuis.⁴ *“We kijken wat mogelijk is en wat we kunnen doen. We kijken*

4 Giving back projects / Projecten | Rondom de Klas

waar we buiten de lijntjes kunnen kleuren. [...] Hierbij zorgen we ervoor dat het goed gaat met de kinderen waardoor het goed gaat met de ouders en andersom.” De doelgroep waar Giving back projects zich voor inzet zijn ongedocumenteerde gezinnen zonder asielachtergrond. Hierbij ligt de focus met name op Brazilianen, maar ze zien ook Colombianen en andere ongedocumenteerden zoals Filipino’s.

De kern van het aanbod is een weekendschool waar kinderen en jongeren les krijgen en ouders vragen kunnen stellen op het inloopspreekuur op zaterdag. Tijdens de weekendschool krijgen de jongeren Portugese les en alfabetisering in de eigen taal, daarnaast is er talentontwikkeling en huiswerkbegeleiding. Ook krijgen de kinderen een warme maaltijd. Deze maaltijd is in het leven geroepen, omdat kinderen die ’s ochtends binnenkwamen vaak honger hadden. Het bleek dat verschillende kinderen geen ontbijt hadden gehad en een aantal de avond ervoor ook geen avondeten.

Giving back projects organiseert ook activiteiten, zoals zomerruitjes en een kerstdiner. Verder wordt er ondersteuning aangeboden bij toegang tot basisvoorzieningen zoals die van Stichting Leergeld, evenals ondersteuning door uitleg over en verwijzing naar het zorgsysteem. Ook biedt Giving back projects ondersteuning bij het informeel verkrijgen van een voedselpakket, omdat de voedselbank in Amsterdam geen ongedocumenteerden toelaat.

Wonen

De woonomstandigheden van veel gezinnen zonder verblijfsstatus in Amsterdam zijn schrijnend volgens Giving back projects. *“Er vindt veel onderhuur plaats van sociale huurwoningen waar de huur cash wordt betaald. Er is geen bewijs. Als de woningcorporatie erachter komt, staan ze op straat.”* Vaak

wonen twee tot vier gezinnen samen in een tweekamerappartement. Wanneer er extra kinderen bijkomen, wordt de ruimte nog kleiner en moeten gezinnen op zoek naar een nieuwe plek. De gevolgen voor kinderen zijn groot volgens Giving back projects. In kleine woningen wordt de woonkamer ook slaapkamer. *“Kinderen hebben weinig ruimte om huiswerk te maken en zijn heel erg prikkelbaar. Je voelt de stress van de kinderen.”*

Malafide huisbazen maken misbruik van de kwetsbare situatie waar ongedocumenteerde gezinnen in verblijven. Giving back projects ziet dat huurbazen *“Uit het niets [...] de huur met 400 of 500 euro verhogen. Als je dat niet kan betalen, zetten ze je op straat.”* Het claimen van huurrechten is complex, vanwege de onderhuur en doordat de huur vaak cash wordt betaald. Giving back projects helpt gezinnen bij het claimen van hun rechten en werkt hiervoor samen met Stichting Woon. Doordat er echter geen registratie is van huurbetalingen, is het vaak niet mogelijk om bezwaar te maken tegen het stopzetten van de huur.

Gezinnen moeten noodgedwongen veel verhuizen en soms meerdere keren in korte tijd. *“Dit doet iets met de kinderen. Alsof ze reisbagage zijn en overal naartoe worden gesleept.”* Hoewel er opvang is voor ongedocumenteerden in de gemeente Amsterdam, is die er meestal in de praktijk niet voor gezinnen zonder juridisch perspectief. Wanneer het gezinnen lukt om een nieuwe woning te vinden, moeten ze vaak in een keer drie maanden huur overmaken, bestaande uit een maand huur, borg en bemiddelingskosten. In enkele gevallen ondersteunt Giving back projects bij het aanvragen van fondsen om een deel van deze kosten te dekken.

Werk

Veel ouders werken in de schoonmaakbranche, vaak bij particulieren thuis. Daarnaast werken sommigen in de horeca en mannen werken soms in de bouw. Kinderen zien dat hun ouders in zware en onzekere banen werken en ervaren dat hun ouders lange dagen van huis zijn. Omdat de kinderen de Nederlandse taal beter beheersen, nemen ze soms volwassen verantwoordelijkheden op zich. *“Ze bellen met de huisbaas als de ouders de huur niet kunnen betalen. Deze jongeren groeien op met het besef dat het werk van hun ouders nauwelijks genoeg oplevert om rond te komen.”* Dit stimuleert, maar legt ook druk op jongeren om door te studeren zodat ze beter betaalde banen kunnen krijgen dan hun ouders. Anderzijds, wanneer hoger onderwijs niet haalbaar is, dan: *“gaan ze dingen doen waar jij en ik spijt van krijgen, als je begrijpt wat ik bedoel.”*

Om te kunnen werken is het voor ouders van belang dat kinderen opgevangen worden. Het komt voor dat ouders onderling op elkaars kinderen passen, maar dit is niet altijd mogelijk. Verder is reguliere kinderopvang meestal niet toegankelijk voor kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen, waardoor ze zijn aangewezen op informele initiatieven. Maar ook deze vorm van kinderopvang kan ontzettend duur zijn. Giving back projects geeft het voorbeeld van een moeder die 800-900 euro per maand moest betalen.

Tijdens vakantieperiodes ontvangen ongedocumenteerde werknemers vaak geen loon, waardoor gezinnen vooraf moeten sparen. Dit is echter niet altijd haalbaar. Daarom stelt het Giving back projects voor om een campagne te

starten die zich richt op verantwoord werkgeverschap ten aanzien van ongedocumenteerde werknemers.⁵

Scholing

De toegang tot scholing voor kinderen en jongeren verloopt goed, maar Giving back projects ziet met name dat het noodzakelijk is om extra ondersteuning aan jongeren te bieden om ook goed mee te komen op school. Hiervoor is de weekendschool in het leven geroepen. De kinderen krijgen huiswerkbegeleiding, waar ze veel oefenen met de Nederlandse taal en waar de kinderen leren hoe ze moeten leren en hun schoolwerk moeten structureren. *“Wat vooral belangrijk is, is het gevoel te geven aan de kinderen dat ze gezien worden, gewaardeerd worden en gehoord worden. Wat we altijd zeggen tegen de kinderen: ‘Ongedocumenteerd zijn is een ervaring, geen identiteit.’”*

Verder ziet Giving back projects dat ouders ondersteuning nodig hebben bij het begrijpen van het Nederlandse schoolsysteem. *“Scholen gaan ervanuit dat ouders weten hoe het systeem werkt en ouders accepteren alles wat school zegt omdat ze de taal niet machtig zijn en het systeem niet kennen.”* Kinderen hebben hierdoor in sommige gevallen een te laag schooladvies gekregen. Giving back projects gaat vervolgens in gesprek met de school en gaat met de kinderen een traject aan om het hogere niveau dat zij gezien hebben aan te tonen.

Giving back projects geeft aan dat bij veel scholen van de kinderen Nederlandse les wordt gegeven aan ouders die de taal niet machtig zijn. Scholen krijgen echter geen subsidie voor ouders die onrechtmatig in Nederland verblijven,

⁵ In de zomer van 2025 voerde FNV Domestic Workers een dergelijke campagne. Een van de coördinatoren die wij gesproken hebben, zegt hierover: “Dat leidde deels tot besef bij werkgevers, maar deels ook negatief waardoor mensen zijn ontslagen”.

terwijl er wel een grote behoefte bestaat onder deze groep. Hierdoor *“creëer je ongelijkheid, want er wordt wel ouderbetrokkenheid verwacht, ook al zijn ze de taal niet machtig.”*

Voor jongeren ligt er veel druk op het behalen van HAVO- of VWO-niveau op school, zodat ze door kunnen studeren in Nederland en ze uitzicht hebben op een studievissum, vervolgens een zoekjaar en daarna een werkvisum als ze werk vinden. Dit is een route om het verblijf te legaliseren. Door de druk die jongeren op zichzelf en ouders op jongeren leggen “gaan veel jongeren gebukt onder stress”.

De gemeente Amsterdam heeft met de Amsterdamse hogescholen en universiteiten een convenant afgesloten voor een pilot om studeren mogelijk te maken voor jongeren zonder verblijfspapieren. Binnen deze pilot betalen ongedocumenteerde studenten hetzelfde collegegeld als Nederlandse studenten in plaats van het instellingstarief. Ook bieden de onderwijsinstellingen ondersteuning bij het aanvragen van studieverblijfsvergunningen en is er een studiefonds in het leven geroepen waar leefgeld uit wordt betaald en een deel van de studiekosten. Giving back projects begeleidt jongeren zodat zij gebruik kunnen maken van dit aanbod.

Opvoedvragen

Giving back projects is opgericht toen een moeder met een opvoedvraag ondersteuning vroeg. Haar zoon kwam niet goed mee op school en vertoonde lastig gedrag. Opvoedondersteuning is dus al vanaf het begin onderdeel van het aanbod van de organisatie. Giving back projects heeft de wens de ondersteuning uit te breiden door samen te gaan werken met de Ouder en Kind Teams in Amsterdam, zodat opvoedvragen ook in het reguliere systeem een plek kunnen

krijgen. Noodzakelijk hiervoor is dat de communicatie van het Ouder en Kind Team vertaald wordt naar het Portugees en ze diversiteits sensitieve begeleiding kunnen beiden.

Volgens Giving back projects is het nodig *“dat er bijeenkomsten komen over het opvoeden van je kind”*. Hierbij gaat het met name om ondersteuning bij vragen rondom opvoeden in de migratie-context en de context van ongedocumenteerd zijn. Daarnaast is het nodig dat er psychische ondersteuning komt voor kinderen tussen de 14 en 18 jaar en hun ouders. De jongeren leven onder druk en voelen stress om het goed te doen op school. In Nederland is het lastig om goede ondersteuning te vinden vanwege financiering. *“Wat we wel veel doen is online. We zoeken iemand in Brazilië en dan doen ze de sessies online.”*

Voor de mentale gezondheid van kinderen zou het volgens Giving back projects ook van belang zijn dat kinderen kunnen aansluiten bij activiteiten in de stad. Ouders zouden graag zien dat de Stadspas toegankelijk wordt voor ongedocumenteerden, zodat hun kinderen toegang hebben tot dezelfde activiteiten als gedocumenteerde kinderen.

Goed ouderschap

Volgens Giving back projects vertonen ouders vaak compensatiegedrag. Door hun lange werkdagen zijn zij weinig thuis bij het gezin, waardoor zij geneigd zijn tegemoet te komen aan de wensen van hun kinderen. Door de omstandigheden waarin ze leven lukt het echter vaak niet om aan het eigen ideaal van aanwezig en betrokken ouderschap te voldoen, waardoor de ouders een schuldgevoel ontwikkelen. Giving back projects organiseert zomeruitjes voor ouders en kinderen zodat ze tijd met elkaar door kunnen brengen. Ze krijgen van de ouders terug dat het een heel fijn moment is om als gezin samen te zijn.

Giving back projects geeft aan dat er, bij geldgebrek of als ouders te weinig werk hebben, spanningen ontstaan in het gezin. Ook zien ze dan vaker relationele problemen. Giving back projects probeert bij financiële problemen te ondersteunen en, als mensen hun werk hebben verloren, in het netwerk de vraag naar werk uit te zetten.

Toegang tot zorg

Giving back projects maakt zich zorgen over de toegang tot gezondheidszorg voor ongedocumenteerde gezinnen. *“Ook ongedocumenteerde migranten worden ziek, maar zij kunnen niet terugvallen op het reguliere zorgsysteem.”* Waar mensen met een verblijfsvergunning bij klachten naar de huisarts gaan en zo nodig worden doorverwezen naar het ziekenhuis, ontbreekt voor ongedocumenteerden vaak een vaste huisarts.

Wanneer zij medische hulp nodig hebben, zoeken zij meestal direct contact met een ziekenhuis — zoals zij dat ook gewend zijn in landen van herkomst. Veel mensen vermijden echter medische zorg, omdat zij in het verleden verneederende of afwijzende ervaringen hebben gehad volgens Giving back projects.

Zelfs met een doorverwijzing van organisaties als Dokters van de Wereld (DvdW) of Kruispost worden patiënten in sommige ziekenhuizen alsnog verplicht om ongeveer 400 euro vooruit te betalen voordat behandeling plaatsvindt. Dat bedrag kunnen de meesten niet opbrengen, waardoor zij worden weggestuurd zonder zorg. Het gevolg is dat veel mensen zorg vermijden of in uiterste nood besluiten om terug te keren naar hun land van herkomst. Ziekenhuizen zouden hun kosten kunnen declareren via het CAK, maar veel instellingen doen dit niet vanwege de administratieve lasten.

Meer toegang nodig tot reguliere voorzieningen

Giving back projects ervaart dat veel organisaties formeel zeggen dat hun dienstverlening toegankelijk is voor iedereen, maar dat in de praktijk voorzieningen vaak niet toegankelijk zijn voor ongedocumenteerden. Giving back projects ziet dat de taalbarrière en onzekerheid over de omgang met deze doelgroep vaak leidt tot handelingsverlegenheid. *“Ze pretenderen dat het toegankelijk is, maar in werkelijkheid weten ze niet hoe ze met deze doelgroep om moeten gaan. Dan word ik weer gebeld door het buurtteam: ‘We weten niet wat we hiermee moeten.’ Ze zouden meer moeten weten over deze mensen en hoe ze ze verder kunnen helpen.”* Volgens Giving back projects ligt dit niet aan onwil, maar aan de manier waarop het systeem is ingericht: *“Het is niet dat mensen niet willen helpen. Ons systeem is gewoon zo gebouwd dat je met deze doelgroep geen kant op kunt. Dan moet je tijd hebben én bereid zijn om buiten de lijntjes te kleuren.”*

Ook binnen het beleid van onderwijs- en zorginstellingen komt dit punt terug. Giving back projects noemt het voorbeeld van de Hogeschool van Amsterdam: *“Ze hebben een armoedebestrijdingsbeleid opgesteld, maar ongedocumenteerden zijn daarin helemaal niet meegenomen. Als een ongedocumenteerde aanklopt, weten ze niet wat te doen.”*

Giving back projects pleit er dan ook voor dat: *“We breder moeten kijken, en deze groep structureel meenemen in beleid bij verschillende organisaties. Nu verschuilen veel instellingen zich achter het feit dat deze mensen formeel niet bestaan. We hebben vaak te maken met een soort ‘computer says no’. Dan houdt het op. Maar ik denk dat we juist meer komma’s moeten zetten — en kijken wat wél mogelijk is.”*

Gebaseerd op interview met coördinator van Giving back projects

5.1.2. Vluchtelingen in de Knel (VidK) Eindhoven

VidK werkt vanuit het basisprincipe dat ieder mens recht heeft op een menswaardig bestaan. De primaire doelgroep van VidK is afgewezen vluchtelingen. Aan afgewezen vluchtelingen wordt juridische ondersteuning, toegang tot basisrechten en opvang geboden. Daarnaast biedt de organisatie ondersteuning bij het verkrijgen van toegang tot basisrechten aan alle andere ongedocumenteerden die in de stad wonen. De toegang tot basisrechten betreft het begeleiden bij toegang tot: 1) scholing voor kinderen t/m 18 jaar; 2) medische zorg; 3) het rechtssysteem; 4) voedselbank en kledingbank; en 5) veilige aangifte bij de politie als iemand slachtoffer is geworden van een misdrijf. VidK geeft aan dat, ook al hebben ongedocumenteerden wettelijk toegang tot de meeste van deze voorzieningen, de toegang niet vanzelfsprekend is. Er bestaat veel onbekendheid bij cliënten en organisaties die deze voorzieningen aanbieden. VidK bemiddelt daarom bij toegang en informeert partnerorganisaties in Eindhoven en haar cliënten over de mogelijkheden en rechten van ongedocumenteerden⁶.

Ongedocumenteerde gezinnen zonder asielachtergrond die ondersteuning vragen bij VidK betreffen bijna altijd Mongolen die in Eindhoven wonen en werkzaam zijn. Een flink aantal Mongolen verblijft in gezinsverband in Eindhoven, maar het merendeel heeft de kinderen ondergebracht bij achterblijvende gezinsleden, vaak ouders, in Mongolië, zo vertelt de geïnterviewde sleutelpersoon uit de gemeenschap.

VidK rapporteert verschillende pogingen te hebben ondernomen om in contact te komen met de gemeenschap om meer te leren over hun achtergrond en

verblijfssituatie in Nederland. Maar de gemeenschap wordt als erg gesloten ervaren. Onder de Mongolen is bekend dat VidK ondersteuning biedt bij het verkrijgen van toegang tot basisrechten, en hiervoor vragen ze ondersteuning. Wanneer medewerkers vervolgens doorvragen naar andere leefgebieden, ontvangen zij slechts beperkte informatie. De coördinator van VidK stelt dan ook: *“In vergelijking met andere groepen ongedocumenteerden, verblijven Mongolen nóg meer in de schaduw van de samenleving”*.

Werk

Het grootste deel van de Mongolen in Eindhoven werkt in de schoonmaak bij particulieren thuis. Uit het interview met de sleutelpersoon blijkt dat de Mongolen elkaar via mond-op-mond reclame helpen bij het vinden van adressen waar ze kunnen werken. Wanneer iemand nieuw is in Eindhoven wordt deze persoon ingewerkt door Mongolen die al langer werkzaam zijn. Zij leren hen wat de verwachtingen zijn en de gebruiken wat betreft schoonmaakwerk in Nederland. De nieuwe adressen waar schoongemaakt kan worden, worden onderling verdeeld. De sleutelpersoon benoemde, net als Giving back projects, dat de vakantieperiode financieel erg lastig te overbruggen is, omdat er dan geen werk is en werkgevers het salaris niet doorbetalen.

Wonen

De sleutelpersoon benoemt dat gezinnen over het algemeen met het hele gezin in een kamer wonen en met meerdere gezinnen in een appartement. Dit wordt volgens de sleutelpersoon door de gezinnen zelf over het algemeen niet als problematisch ervaren, omdat ze dit in Mongolië ook gewend waren. Anderzijds kunnen huisbazen dit wel bezwaarlijk vinden omdat de illegale verhuur hierdoor zichtbaarder wordt. Huisbazen zetten, volgens de sleutelpersoon, gezinnen soms van de ene op de andere dag op straat. De gemeenschap

⁶ vluchtelingen in de knel | geef mensen hoop VidK - hulp aan vluchtelingen

regelt vervolgens onderling een nieuwe locatie waar ze kunnen verblijven, maar dit lukt niet altijd. De coördinator van VidK benoemt dat ook bij haar bekend is dat er meerdere gezinnen in een appartement wonen en daarnaast dat er gezinnen in garages wonen die onderverhuurd worden, waarschijnlijk onder slechte omstandigheden.

Scholing

VidK geeft Mongoolse ouders informatie over het aanmelden bij scholen. Over het algemeen verloopt dit goed. Het ontvangen van kwalitatief goed onderwijs is voor Mongoolse ouders een van de belangrijkste redenen om hun kinderen over te laten komen naar Nederland, volgens de sleutelpersoon die we spraken.

De coördinator van VidK benoemt dat scholen meerdere keren met hen contact hebben gezocht, omdat ze de situatie waarin kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen leven niet goed begrijpen en omdat er problemen op school zijn, zoals kinderen die agressief zijn en veel vechten. Ook komt het voor dat gezinnen ineens buiten beeld zijn: *“Dan belt de school en blijkt de jongere ineens niet meer op te komen dagen en dan blijkt dat het gezin terug is naar Mongolië”*. Daarnaast deed zich een situatie voor waarbij een jongen schoolgerelateerde problemen ondervond. Voordat VidK hierop kon inspelen, was het gezin vertrokken. In dergelijke gevallen kan VidK slechts toelichting geven over de leefomstandigheden van kinderen uit deze gezinnen, aangezien zij meestal geen hulp willen accepteren.

Medische zorg

Mongoolse gezinnen nemen vaak contact op met VidK voor toegang tot medische zorg. In tegenstelling tot de situatie in Amsterdam signaleren medewerkers van VidK weinig knelpunten op het gebied van toegang tot medische voorzieningen. VidK onderhoudt samenwerkingsverbanden met huisartsen waar ongedocumenteerden terecht kunnen voor consulten. Incidenteel ontvangen cliënten rekeningen van zorgverleners; VidK kan echter bemiddelen zodat de rekening wordt ingediend bij het CAK. Indien bepaalde zorg niet wordt vergoed, bestaat de mogelijkheid dat VidK deze kosten dekt uit de gemeentelijke subsidie die hiervoor beschikbaar is gesteld.

VidK krijgt verder met name vragen naar ondersteuning bij voorbehoedsmiddelen, waarvoor ze samenwerken met Dokters van de Wereld. Een heel enkele keer krijgen ze een vraag naar ondersteuning bij een doorverwijzing voor een abortus.

Psychische zorg

VidK ziet dat psychische problematiek speelt bij ouders en kinderen. Kinderen hebben last van de beperkingen en spanningen die het ongedocumenteerd zijn met zich meebrengt. Daarnaast speelt dat zij vaak kortdurend in Nederland wonen. Kinderen worden vaak pas later overgebracht uit Mongolië en verhuizen soms ook weer terug. Dit heeft impact op hun psychisch welzijn.

“We hebben een meisje begeleid dat is teruggekeerd met haar moeder. Dat vond ze vreselijk. Die heeft hier tien jaar gewoond. In de pubertijd is ze teruggekeerd. Ze heeft nog veel contact met ons en ze is heel ongelukkig. Het heen en weer reizen geeft problemen bij kinderen.”

Wanneer psychische problematiek speelt, kan VidK doorverwijzen naar de huisarts die op haar beurt weer kan doorverwijzen naar een psycholoog. Maar VidK signaleert dat er relatief weinig begeleiding hierbij wordt gevraagd.

Opvoed- en veiligheidsvragen

Mongoliërs benaderen VidK niet rechtstreeks met opvoedvragen, omdat deze begeleidingsvragen niet passend zijn op het spreekuur en deze begeleidingsrelatie ontbreekt. De ouders krijgen over het algemeen geen individuele begeleiding indien er geen juridische perspectief is. De vragen waarvoor de ouders komen worden direct door de receptionist opgepakt. VidK constateert echter wel dat er opvoedvraagstukken spelen en dat het Mongoliërs tegen uitdagingen aanlopen als ze hun kinderen in Nederland opvoeden. Ze zien botsende normen en waarden en ook in sommige gevallen discriminatie.

VidK en de sleutelpersoon benoemen beide dat alcoholgebruik een groot probleem is in de gemeenschap. Dit speelt zowel bij mannen als vrouwen. Dit beïnvloedt het gezinsleven en de veiligheid in het gezin. VidK heeft in de afgelopen jaren een enkele keer ondersteuning moeten bieden, omdat de situatie in het gezin niet veilig was. *“Het meisje had zelf op de site van Veilig Thuis geschreven dat ze niet gelukkig was thuis. Veilig Thuis is toen in actie gekomen, maar ze hebben niet naar het meisje geluisterd. Ze hebben het gezin meteen opgepakt, in een gezinslocatie gezet en uitgezet. Hiermee is het probleem helemaal niet opgelost”*. De sleutelpersoon benoemt dat er veel angst bestaat onder Mongoliërs over Nederlandse instanties, zoals Veilig Thuis. Ze durven daardoor weinig ondersteuning te vragen.

Behoeftes aan extra voorzieningen

De coördinator van VidK benoemt dat ze graag meer goede voorlichting zouden geven over het opvoeden van kinderen in Nederland, wat het betekent voor de kinderen om als ongedocumenteerde in Nederland te leven en hoe ouders hier ondersteuning bij kunnen geven. De sleutelpersoon beaamt dat ze deze behoefte ook ziet onder de doelgroep en dat er daarnaast grote behoefte is aan buitenschoolse activiteiten waar kinderen aan mee kunnen doen. Kinderen zitten vaak thuis en durven geen vriendjes en vriendinnetjes uit te nodigen vanwege de thuissituatie.

Gebaseerd op een interview met een sleutelpersoon en de coördinator van de stichting.

5.1.3. Wereldhuis Den Haag

Het Wereldhuis is een plek in Den Haag waar mensen zonder geldige verblijfsvergunning terecht kunnen voor steun en advies of om elkaar te ontmoeten. Het Wereldhuis ondersteunt jaarlijks 1000 mensen uit 76 verschillende niet-EU landen. Alle ongedocumenteerde gezinnen in Den Haag kunnen terecht bij het Wereldhuis. Onder de doelgroep ziet het Wereldhuis gezinnen die zichzelf prima redden en gezinnen waar ernstige problemen spelen en intensieve begeleiding nodig is. Het Wereldhuis biedt mensen zonder verblijfsvergunning advies en ondersteuning op verschillende leefgebieden, maar met name bij het verkrijgen van basisrechten, zoals toegang tot medische zorg, armoedeverlichting en voedselpakketten via de voedselbank.

Ook biedt het Wereldhuis begeleiding bij een breed scala aan praktische zaken, zoals aanvragen bij stichting Leergeld of budget voor een fiets. *“Soms ga je met iemand in gesprek en dan denk je: ‘oh, als jij een fiets hebt en niet meer de helft*

van je inkomen aan het openbaar vervoer hoeft uit te geven, dan kom je er wel.' Op zo'n praktisch niveau denken we ook met mensen mee." Voor juridische en specialistische hulp verwijzen ze door naar andere (reguliere) organisaties.

Wonen

De gezinnen die bij het Wereldhuis komen, wonen vaak in een kleine kamer of met meerdere gezinnen gedeelde appartementen. Het komt voor dat gezinnen met vijf personen op een kamer van 12m² wonen. Het Wereldhuis ziet dat sommige mensen *"stabiliteit vinden in de omstandigheden en zichzelf daarin kunnen redden"*. Bij anderen leidt het tot stress en een gevoel van tekortschieten bij de ouders.

In zeer uitzonderlijke gevallen kan er opvang geboden worden, zoals bij een alleenstaande dakloze moeder met kinderen én met juridisch perspectief. Het Wereldhuis ziet dat de grootste groep *"zichzelf wel redt en geen opvang nodig heeft, maar wel constant op het randje balanceert, omdat ze zo kwetsbaar zijn voor uitbuiting"*. Ook komt het vaak voor dat gezinnen plotseling hun kamer verliezen, bijvoorbeeld bij zwangerschap en gezinsuitbreiding of wanneer een huisbaas ineens familie overkrijgt uit het land van herkomst. Daarnaast zien ze dat huisbazen bang zijn geworden door de landelijke discussies over strafbaarstelling van illegaliteit en daarom de verhuur stop hebben gezet. In dit soort gevallen verwijst het Wereldhuis voor ondersteuning door naar het Juridisch loket.

Scholing

Het Wereldhuis ondersteunt bij de aanmelding van kinderen op scholen. In Den Haag zijn er, net als in andere steden in het land, overbruggingsklassen voor kinderen die nog geen Nederlands spreken. Het Wereldhuis signaleert

dat kinderen thuis ondersteuning missen bij het maken van huiswerk. Ze doen aanvragen bij stichting Leergeld zodat kinderen schoolboeken, gymkleding, laptops kunnen krijgen en deel kunnen nemen aan schoolreisjes. "Het betekent dat je aan kan sluiten bij klasgenoten en [...] niet de enige in de klas bent die een beetje buiten de groep staat." Het niet kunnen meedoen aan schoolactiviteiten of het ontbreken van middelen zoals een pinpas leidt tot sociale uitsluiting en een gevoel van anders-zijn bij de kinderen.

Het Wereldhuis ziet dat kinderen soms bewust niet voor het VWO kiezen, omdat ze dat niet voor hun 18e kunnen afronden zodat ze nog aan een vervolgoopleiding kunnen beginnen. Wel heeft Den Haag een vergelijkbaar convenant afgesloten met Hogeschool Den Haag als gemeente Amsterdam met de Hogeschool van Amsterdam, zodat de toegang tot hoger onderwijs wordt gefaciliteerd voor ongedocumenteerden.

Werk

Net als bij Giving back projects en VidK ziet het Wereldhuis dat ongedocumenteerde vrouwen met name in de schoonmaak werken en soms lichte zorgtaken doen en ongedocumenteerde mannen met name in de bouw werken. Voor ouders met jonge kinderen is het lastig om werk te combineren met de zorg, vooral als ze geen netwerk hebben voor kinderopvang; dit vormt een groot probleem. Het Wereldhuis verwacht dat de lange en onregelmatige werktijden kunnen leiden tot kinderen die veel alleen thuis zijn, maar ze krijgen hierover weinig concrete signalen.

Gezondheidszorg

Een grote taak van het Wereldhuis is ondersteunen bij het verkrijgen van toegang tot medische zorg. In Den Haag nemen huisartsen alleen mensen aan binnen hun postcodegebied, dus *“dan kijkt een vrijwilliger even mee op google maps en als we zien dat iemand een taalbarrière heeft dan bellen we soms ook even voor ze.”* Het Wereldhuis ziet dat er veel onbekendheid is onder ongedocumenteerde gezinnen over de toegang tot gezondheidszorg en het Nederlandse zorgsysteem, waarbij huisartsen een centrale rol spelen. Ze geven daarom veel informatie over hoe het systeem werkt.

Psychische zorg

Het Wereldhuis benoemt dat kinderen vaak te maken krijgen met stressvolle situaties en de gevolgen van hun instabiele leefomstandigheden. Ze dragen daarnaast vaak te veel verantwoordelijkheden. Ook zien ze dat kinderen zich rond hun 18e verjaardag vaak terugtrekken uit angst voor de toekomst. Ze ervaren stuurlaaiheid en uitzichtloosheid die meer gaat spelen na hun 18e jaar. *“Alle kinderen uit de klas hebben allerlei mogelijkheden en ik niet, dus wat ga ik nu doen eigenlijk?”* Het Wereldhuis ziet dat jongeren door de omstandigheden soms kampen met angststoornissen en gebrek aan hoop, vooral na periodes van langdurige stress.

Opvoedondersteuning

Het Wereldhuis krijgt met name te maken met ‘overlevingsvragen’ en minder met opvoedkundige vragen. Wel zien ze soms ernstige problematiek, zoals een aantal moeders dat door een verstandelijke beperking met grote uitdagingen te maken krijgt. Het Wereldhuis probeert hierbij door te verwijzen naar de juiste (reguliere) organisaties, maar dit lukt niet altijd en dan is het vooral *“pleisters plakken”*. Het Wereldhuis heeft geprobeerd om voor gezinnen een

WMO-voorziening aan te vragen, maar dit is niet gelukt vanwege het onrechtmatige verblijf van de gezinnen.

Het Wereldhuis verwacht dat er opvoedvragen spelen onder haar cliënten, omdat ouders hun kinderen onder zware en instabiele omstandigheden moeten opvoeden. Het Wereldhuis ziet hierbij het belang van meer gemeenschapsvorming en onderlinge steun rondom opvoeding. *“Mensen die ongedocumenteerd zijn kunnen het gevoel hebben dat ze er alleen voor staan en dat ze als enige tegen allerlei dingen aanlopen in de opvoeding”*. Het is belangrijk dat ouders en kinderen een netwerk opbouwen om beter om te kunnen gaan met de uitdagingen van het gedocumenteerd zijn.

Gebaseerd op een interview met de coördinator van het Wereldhuis Den Haag

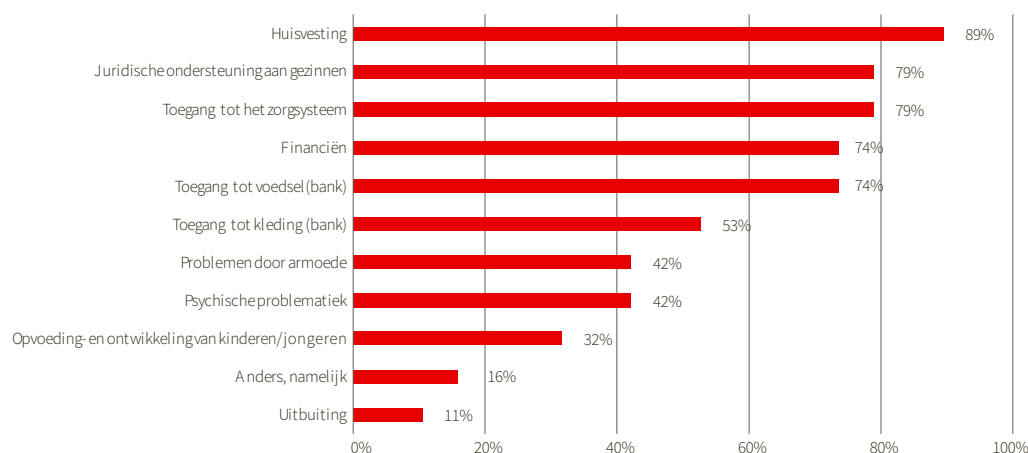
5.2. Ondersteuningsvragen van gezinnen en het aanbod vanuit de maatschappelijke organisaties - inzichten uit de enquête

Ook in de enquête hebben we aan de 17 maatschappelijke organisaties gevraagd met welke vragen ongedocumenteerde migrantengezinnen bij hen terecht komen. Zie Figuur 1 voor een overzicht. De organisaties konden meerdere antwoorden aankruisen. Organisaties krijgen de meeste vragen over huisvesting (89%), gevolgd door juridische ondersteuning en medische vragen (beide 79%). Ook vragen over financiën en toegang tot de voedsel- en, in mindere mate, kledingbank komen bij de organisaties terecht (74% en 53%). Problemen door armoeden en psychische problematiek bij ouders en kinderen komen bij 42% van de organisaties terecht. Een derde van de organisaties krijgt

vragen van gezinnen rondom opvoeding en ontwikkeling van kinderen. Deze verhoudingen komen overeen met onze bevindingen uit de interviews met organisaties.

Onder de ‘anders, namelijk’ was ruimte voor de eigen uitvoeringspraktijk verder aan te vullen. Uit deze categorie komt naar voren dat het bieden van toegang tot scholing ook een belangrijke vraag is van ongedocumenteerde migrantengezinnen.

Figuur 1. Vragen van gezinnen aan organisaties per thema

Wij hebben de organisaties ook gevraagd welke vormen van ondersteuning zij daadwerkelijk aanbieden. De thema's waarbij organisaties ondersteuning bieden, sluiten grotendeels aan bij de vragen van gezinnen. Opvallend is echter dat gezinnen vooral vragen hebben over juridische kwesties en huisvesting, terwijl organisaties deze onderwerpen in iets mindere mate daadwerkelijk oppakken voor ongedocumenteerde gezinnen. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat sommige organisaties zelf geen huisvesting aanbieden aan deze gezinnen en daarom hierin slechts beperkt kunnen ondersteunen of uitsluitend kunnen doorverwijzen naar andere instanties. Eveneens geven meerdere organisaties aan dat zij geen juridische ondersteuning bieden aan deze doelgroep, maar dat hiervoor wel andere gespecialiseerde organisaties in de stad beschikbaar zijn. Als het gaat om vragen met betrekking tot opvoeding en ontwikkeling, wordt met name doorverwezen naar andere organisaties. Hier gaan we in de volgende paragraaf verder op in.

5.3. Ondersteuning bij opvoedings- en ontwikkelingsvraagstukken

Uit de enquête blijkt dat alle organisaties vragen krijgen over opvoeding en ontwikkeling. Slechts twee van deze organisaties bieden zelf ondersteuning aan bij opvoedings- en ontwikkelingsvraagstukken. De meeste organisaties verwijzen door naar andere partijen, omdat ze zelf de expertise niet in huis hebben om deze begeleiding te bieden. Daarnaast rekenen ze het niet tot de eigen taken en zijn er andere, meer specialistische, organisaties die hier adequatere begeleiding bij kunnen bieden. Een van de organisaties zegt hierover: “Wij zijn een noodhulp organisatie; opvoedings- en ontwikkelingsbehoeften kennen een ander, langdurig, karakter, daarvoor moeten we doorverwijzen”.

Doorverwijzing vindt plaats bij vragen die betrekking hebben op de volgende thema's:

- Toegang tot dagbesteding voor kinderen, zoals sport en uitjes.
- (praktische) Vragen over de ontwikkeling van baby's en peuters.
- Kinderen met een ontwikkelingsachterstand.
- Psychische problematiek bij kinderen.
- Psychische problematiek bij ouders die de opvoeding in de weg staan.
- (zorgen over) Fysieke gezondheid van kinderen.
- Problemen in het kader van huiselijk geweld en veiligheid.

Voor de toegang tot dagbesteding zoals sport, verwijzen organisaties door naar activiteiten in de wijken. Daarnaast ondersteunt driekwart van de organisaties bij het indienen van een aanvraag bij Stichting Leergeld om onder andere de dagbestedingsactiviteiten mogelijk te maken. In steden waar Stichting Leergeld ondersteuning biedt aan ongedocumenteerden kan het gezin financiële ondersteuning. Dit is een belangrijke indirecte bijdrage aan de ontwikkeling en het zelfvertrouwen van kinderen, zoals uit de interviews met xxx blijkt.

Op de overige thema's, verwijzen de organisaties door naar specialistische teams en reguliere organisaties, zoals: Buurtteams/Wijkteams Jeugd, Centrum voor Jeugd en Gezin, maatschappelijk werk, Ouder- en Kindteams, Veilig thuis, de GGD en het consultatiebureau. Verder benoemen verschillende organisaties dat ze ook doorverwijzen naar (voor)school, huisarts en Jeugdzorg. Voor een zorgvuldige doorverwijzing is het essentieel dat maatschappelijke (en informele) organisaties beschikken over actuele kennis van de sociale kaart. Daarnaast is het van belang dat specialistische teams en reguliere organisaties bereid zijn om begeleiding te bieden aan ongedocumenteerde personen. De organisaties benoemen in de enquête dat beide voorwaarden in de praktijk niet altijd gerealiseerd zijn. Omdat doorverwijzing naar reguliere organisaties en voorzie-

ningen niet altijd gemakkelijk gaat vanwege het onrechtmatige verblijf van de gezinnen, benoemt een van de organisaties dat ze ook vaak doorverwijzen naar initiatieven in de buurt, zoals huiswerkbegeleiding en buurtcentra met activiteiten voor kinderen. Twee organisaties hebben aangegeven ook opvang aan gezinnen te bieden. Deze organisaties verwijzen niet alleen door, zij bieden ook zelf ondersteuning bij opvoedings- en ontwikkelingsvraagstukken en begeleiding aan de ouders.

In de enquête zetten beide organisaties die opvang aanbieden uiteen wat de impact van hun begeleiding is. De eerste organisatie omschrijft het als volgt:

“Het verschilt per gezin wat we kunnen betekenen. Voor sommige gezinnen kunnen wij opvang bieden en kunnen we op die manier voor langere tijd een stabiele basis bieden waarin scholing, gezondheidszorg, opvoedondersteuning, activiteiten etc ook stabiel en beschikbaar is. Bij andere gezinnen kunnen we dit op afstand bieden. Het effect bij beide is dat kinderen/jongeren het beter doen op school, zorg krijgen die ze nodig hebben, leuke dingen doen in de vakanties en ouders ontlast worden door het zelf ontvangen van bijvoorbeeld psychische ondersteuning, opvoedondersteuning en/of activiteiten etc.”

De andere organisatie stelt:

“Het bieden van een veilig en fijn thuis, waar de gezinnen langere tijd kunnen blijven wonen, zorgt voor veel rust bij de gezinnen. Daarnaast zorgen we ervoor dat ze toegang hebben tot gezondheidszorg, dat de kinderen naar school gaan, dat ze kunnen sporten, gebruik kunnen maken van de voedselbank en dat we fondsen aanschrijven wanneer er bepaalde dingen nodig zijn. Daarnaast observeren we de gezinnen, geven we advies bij verschillende opvoedingsvragen en vervullen we een voorbeeldfunctie voor allerlei opvoedingssituaties. Ook kunnen we indien nodig externe partijen inschakelen.”

5.4. Ondersteuningsbehoefte bij opvoeding en ouderschap

In de enquête benoemt driekwart van de organisaties dat ze zien dat ongedocumenteerde gezinnen behoefte hebben aan meer ondersteuning bij opvoedings- en ouderschapsvraagstukken. Hierbij worden verschillende voorbeelden genoemd hoe dit vorm kan krijgen.

Meer dagbestedingsactiviteiten voor kinderen: Dergelijk aanbod draagt bij aan de fysieke en mentale ontwikkeling van kinderen, het haalt hen uit de onzekere thuissituatie en het zorgt ervoor, zoals twee van de organisaties aanvullen, dat kinderen minder op schermen zitten. In het interview met Giving back projects wordt toegang tot de Stadspas geopperd als mogelijkheid om kinderen uit ongedocumenteerde gezinnen toegang te bieden tot dezelfde activiteiten als kinderen die rechtmatig in Nederland verblijven.

Meer begeleiding voor kinderen: Het onrechtmatige verblijf en de bijkomende onzekerheid voor het gezin, heeft grote impact op kinderen, zo blijkt ook uit de interviews. Op dit moment worden kinderen hier niet of weinig in begeleid. Een van de organisaties zegt hierover: *“[Als] ouders financiële ondersteuning nodig hebben of geen huisvesting hebben doordat ze ongedocumenteerd zijn, heeft dat grote gevolgen voor kinderen. Het liefst zou je dan willen dat een professional op dit gebied ook meekijkt.”*

Ondersteuning bij het aanbieden van dagstructuur: ouders werken veel en onregelmatig waardoor kinderen alleen thuis zijn. Hierbij ontbreekt het vaak aan een dagstructuur. Het kan helpen ouders hierbij te ondersteunen zodat ze een voorspelbare omgeving creëren voor kinderen.

Ondersteuning bij het opvoeden in de migratiecontext: Verschillende van de geënquêteerde organisaties benoemen dat ondersteuning aan ouders bij het opvoeden in een nieuw land, met andere instituties en normatieve verwachtingen, van belang kan zijn. Dit bleek ook uit de interviews met organisaties. Dit zou kunnen in de vorm van een training gericht op het versterken van de kennis en vaardigheden van ouders, bijvoorbeeld door hen te informeren over wat Nederlandse instituties en het schoolsysteem van hen verwachten. Een van de organisaties zegt hierover: *“Moeders moeten hun kind opvoeden in een totaal andere maatschappij en situatie dan waarin ze zelf opgegroeid zijn en hebben weinig rolmodellen doordat hun familie achtergebleven is in het land van herkomst. Hierdoor struggelen ze er vaak mee dat Nederlandse instituten (scholen, consultatiebureaus) dingen van hen verwachten die ze niet begrijpen of niet zo logisch/belangrijk vinden. Ze hebben dan hulp nodig om hun kinderen op te voeden op een manier die past bij hun normen en waarden en tegelijkertijd aansluit bij de wensen/eisen vanuit de Nederlandse maatschappij.”*

Ondersteuning bij het ouderschap in een stressvolle situatie: Veel ouders ervaren (psychische) stress vanwege hun onrechtmatige verblijf in Nederland. Het zou volgens drie organisaties uit de enquête wenselijk zijn om ondersteuning te bieden in hoe hiermee om te gaan in de relatie met hun kinderen. Hoe kunnen zij, ondanks hun eigen problematiek, als opvoeders beschikbaar zijn voor hun kinderen zonder hun eigen trauma's op hen over te dragen? Een van de organisaties zegt hierover: *“De moeders die wij opvangen en begeleiden gaan zelf vaak gebukt onder trauma's en chronische stress (door hun onzekere toekomstperspectief). Onder die omstandigheden is het heel lastig om emotioneel beschikbaar te zijn voor je kind(eren). Ook vinden deze moeders het vaak lastig om grenzen aan te geven. Enerzijds omdat ze vinden dat hun kind al zoveel tekortkomt, anderzijds omdat een grens aangeven kan betekenen dat je kind*

boos of verdrietig wordt en dat levert weer extra stress op die ze er niet bij kunnen hebben.” Ook stelt deze organisatie dat moeders door hun eigen trauma zeer angstig zijn dat hun kind iets overkomt en hierdoor vaak overbeschermend zijn, bijvoorbeeld door hun kinderen (onnodig) thuis van school te houden.

Ondersteuning bieden bij laagdrempelige zorg: Verschillende organisaties benoemen dat ze vaak zien dat gezinnen geen ondersteuning durven vragen of ondersteuning actief vermijden uit angst rondom hun verblijfsstatus. Om toch aan de ondersteuningsbehoefte te voldoen, is het van belang dat voorzieningen laagdrempelig worden aangeboden zodat ouders kennis kunnen maken met hulpverlening. Waarbij de voorwaarde is dat de hulpverlening diversiteits-sensitief werkt en in kan spelen op de situatie van onstabiliteit die de realiteit is voor deze gezinnen.

Toegang tot het reguliere systeem van gezinsondersteuning en specialistische zorg: In alle gemeenten waar de organisaties zich bevinden is er een (regulier) systeem van gezinsondersteuning. Dit systeem zou toegankelijk gemaakt moeten worden voor ongedocumenteerden om ernstige problematiek te voorkomen. Hierbij worden expliciet WMO-voorzieningen, speciaal onderwijs, de regelingen rondom de peuterspeelzaal en de toegankelijkheid van andere gemeentelijke voorzieningen voor ouders en kinderen genoemd. Een van de organisaties zegt hierover: *“Ondersteuning zou veel toegankelijker kunnen zijn, en binnen bestaande instellingen/organisaties zou meer kennis kunnen zijn over de rechten en specifieke behoeften van deze doelgroep”*. Hierbij is het wel noodzakelijk, zo wordt opnieuw gesteld, dat er wordt gewerkt vanuit sensitiviteit voor de leefwereld van de gezinnen. Volgens een van de organisaties wordt de begeleiding: *“vaak vanuit de westerse blik vormgegeven. De organisaties die wel [diversiteitssensitieve] hulp bieden zijn vaak niet gecontracteerd bij het CAK*

[waardoor zorgkosten niet gedekt zijn] of hebben erg lange wachtlijsten.” Twee organisaties hebben contact met ongedocumenteerde migrantengezinnen (gehad) waarbij de ouders een verstandelijke beperking hadden waardoor de opvoeding een grotere uitdaging is. Voor deze gezinnen is extra specialistische ondersteuning nodig, maar deze ondersteuning is soms niet beschikbaar voor hen of de ouders staan niet open voor ondersteuning.

5.5. Samenvattend

Maatschappelijke organisaties die ondersteuning bieden aan ongedocumenteerde migrantengezinnen erkennen de problematiek die in het vorige hoofdstuk is beschreven. De organisaties zien dat de gezinnen uitdagingen ervaren op verschillende leefgebieden. Op het gebied van opvoeding van hun kinderen zien ze dat ouders hier relatief weinig vragen over stellen, praktische problemen domineren hun gezinssituatie. Maar tegelijkertijd signaleren de medewerkers van deze organisaties wel een behoefte aan ondersteuning rondom het ouderschap en de opvoeding. Ze benadrukken het belang van het verbeteren van de toegankelijkheid van reguliere ondersteuning en opvoedvoorzieningen voor de doelgroep. Uit de bevindingen blijkt dat ongedocumenteerde gezinnen behoefte hebben aan laagdrempelige, diversiteitssensitieve ondersteuning bij vraagstukken rondom ouderschap, opvoedings- en ontwikkeling. Begeleiding bij het omgaan met eigen stress en trauma, ondersteuning bij het opvoeden in een nieuwe en vaak stressvolle omgeving en het aanbieden van meer dagbestedingsactiviteiten voor kinderen zijn belangrijke aanbevelingen. Daarnaast is het essentieel om ouders te helpen bij het creëren van een voorspelbare dagstructuur voor hun kinderen. Het verbeteren van de toegankelijkheid van reguliere gezinsondersteuning en specialistische zorg wordt als cruciaal gezien.

Gemeenten dienen hun voorzieningen, zoals WMO-voorzieningen en gemeentelijke ondersteuningsregelingen, open te stellen voor ongedocumenteerde gezinnen. Daarbij is het noodzakelijk dat professionals beschikken over diversiteitssensitieve competenties en dat de hulpverlening aansluit bij de specifieke situatie en leefwereld van deze doelgroep, bijvoorbeeld door het inschakelen van tolken en het werken met sleutelfiguren uit de gemeenschap.

6. Bronnen

Bloemen, E. (2019). Ongedocumenteerde vreemdelingen in beeld. Vakblad Sociaal Werk, 20, 18-20. <https://doi.org/10.1007/s12459-019-0079-8>.

Distelbrink, M., & Omlo, D. (2025). Als opvoeder je kind ondersteunen bij discriminatie. Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS), Bureau Omlo & Verwey-Jonker Instituut.

Geraadpleegd op 30 september 2025: <https://www.kis.nl/publicatie/als-opvoeder-je-kind-ondersteunen-bij-discriminatie>.

Distelbrink, M., & Pels, T. (2016a). Diversiteit in opvoeding en opvoedondersteuning. In: P. Smeyers, S. Ramaekers, R. van Goor en B. van Obbergen (reds). Inleiding in de pedagogiek. Thema's en basisbegrippen, pp. 137-151. Amsterdam: Boom uitgevers.

Distelbrink, M., & Pels, T. (2016b). Wijkteams jeugd: omgaan met (etnische) diversiteit. In: R. Fukkink en R. Oostdam (reds) Onderwijs en opvoeding in een stedelijke context. Van startbekwaam naar stadsbekwaam, pp. 195-205. Bussum: Coutinho.

Gemeente Amsterdam. (z.d.). Studeren voor Amsterdamse ongedocumenteerde jongeren. Geraadpleegd op 3 januari 2025, van <https://www.amsterdam.nl/zorg-ondersteuning/ondersteuning/vluchtelingen/ongedocumenteerden/pilot-toegang-hoger-onderwijs/>

Kansfonds. (z.d.). Ongedocumenteerde mensen. Geraadpleegd op 3 januari 2025, van <https://www.kansfonds.nl/themas/ongedocumenteerde-mensen/>

Kromhout, M., Kloppenburg, R. & Doorn, L. Van. (2014). Kinderen buiten beeld. Stichting LOS.

Ombudsman metropool Amsterdam. (2021). Onzichtbaar: Onderzoek naar de leefwereld van ongedocumenteerden in Amsterdam en Nederland. Open research Amsterdam. Geraadpleegd op 3 januari 2025, van <https://openresearch.amsterdam/nl/page/68234/rapport-onzichtbaar-gewijzigd>

Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009). Opvoeding in de migratiecontext. Review van recent onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders. VerweyJonker Instituut. Geraadpleegd op 6 februari 2026, van [Opvoeding-in-de-Migratiecontext_2699.pdf](#)

Pharos. (2019, februari). Opvoedondersteuning bij migranten en vluchteling gezinnen. Geraadpleegd op 3 januari 2025, van <https://www.pharos.nl/factsheets/opvoedondersteuning-bij-migranten-en-vluchtelingengezinnen/>

Ponzoni, E., Thielman, L., & Pels, T. (2021). Werken in de wijk. Aansluiten bij de leefwereld van ouders en jongeren. Boendermaker, L., Distelbrink, M., van Goor, R., & Pels, T. (red.). Werken in wijkteams jeugd. Bussum: Coutinho, 123-139.

Van Osch, E. (2022). 'Bad parents', deportable subjects: borders and deportability in the everyday lives of undocumented families in Belgium. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(7), 1554-1572.

Vollebregt SJC, Scholte WF, Hoogerbrugge A, Bolhuis K, Vermeulen JM. (2023). Help-Seeking Undocumented Migrants in the Netherlands: Mental Health, Adverse Life Events, and Living Conditions. *Cult Med Psychiatry*.

Yoshikawa, H. (2011). Immigrants raising citizens: Undocumented parents and their children. Russell Sage Foundation.

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid
Auteurs: Dr. I.M. Soeterik
Dr. A. Gehring
S. van der Ven, MSc
Met medewerking van: Em. prof. dr. T.V.M. Pels
Foto's: Adobe, Dusan Petkovic, 488547171
Uitgave: Kennisplatform Inclusief Samenleven
p/a Giessenplein 59 C
3522 KE Utrecht

De publicatie kan gedownload worden via de website van Kennisplatform Inclusief Samenleven: www.kis.nl.

ISBN 978-94-6409-424-4

© Kennisplatform Inclusief Samenleven, Utrecht 2026

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

